

Millî Mücadele’de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri

Dr. Kemal ÇELİK*

ÖZET

I. Dünya Savaşı’ni kazanan galip devletler, Mondros Mütarekesi sonrasında Türkiye’yi aralarında paylaşarak işgal ettiler. Türk Milleti’ni esir ve hatta yok etmek istediler. Padişah ve hükümeti, Türk halkının hak ve hukukunu korumakta aciz kaldı. Vatan ve milletin kurtuluşu konusunda çareler ortaya atılırken; Atatürk’ün düşüncesi ve kararı: Millî hakimiyete dayanan, kayıtsız, şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak olmuştur.

10 Mayıs 1919’da, Samsun’da attığı ilk adım ile Millî Mücadele’yi başlatan Atatürk, kısa süre sonra askerî ve sivil görevlerinden istifa ederek; vatanı işgalden, milleti esaret ve yok edilme tehlikesinden kurtarma çabasına girişmiştir.

Atatürk’ün Samsun’da attığı bu ilk adım ve çalışmaları ciddiyet kazandıkça, önüne çıkarılan engeller de artmıştır. Bunlardan biri Şeyhülislâm Dürrîzâde Abdullah’ın, Atatürk ve arkadaşlarını asi ilân eden fetvasıdır. Bu fetva, Ankara Müftüsü Rifat Börekçi ile yüzelliüç Anadolu müftüsünün karşı fetvası ile etkisiz hale getirilmiştir. Önemli engellerden biri de; işgalci güçlerin baskısı, maddî desteği, Padişah ve Saray’ın dinî ve geleneksel değerlerle isyanlara kışkırttığı halkın, uzun savaş yılları, yenilgiler, yokluk, bıkkınlık ve yorgunlukla, ümidini yitirmesi gibi nedenlerle 1919 ve 1920-1921 yıllarında aldatılarak Millî Mücadele’ye karşı harekete geçirildiği, Ankara’yi çepeçevre sararak büyük bir tehdit oluşturan iç isyanlardır.

İç isyanların oluşturduğu ciddi tehdide karşı, T.B.M.M., Firariler Hakkında Kanun ve Vatana İhanet Kanunu’nu çıkarmış, ardından İstiklâl Mahkemeleri kurulmuştur. Zamanla gerçekleri görerek Atatürk ve T.B.M.M. etrafında birleşen Türk Milleti, vatanını işgalden kurtararak, özgürlük ve bağımsızlığını kazanmayı bilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu, İstiklâl Mahkemeleri

* Başkent Üniversitesi Atatürk Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü Öğretim Görevlisi.

The Domestic Rebellions During The National Combat, Law of Treachery To The Motherland And Tribunals of Independence

ABSTRACT

Victorious states that had won the First World War invaded Turkey after the Mondros Armistice by dividing it among themselves. They wanted to take the Turks prisoners and exterminate them all. The Padishah and his government were unable to protect the Turkish people's rights. While some solutions were being proposed regarding the liberation of the country and the nation, Atatürk's thoughts and decision were establish a new, unconditional, independent Turkish state based on national sovereignty.

Atatürk, who had started the National Combat taking the first step in Samsun, resigned from his military and civil posts, and embarked on efforts to save the country from invasion, and the nation from the threat of being made captive and exterminated.

As the first step, Atatürk took in Samsun, and the efforts he showed gained importance, the number of obstacles put in front of him increased as well. One of these is Sheikh-ul-Islâm Dürrîzâde Abdullah's fetwa, which declared Atatürk and his comrades in arms rebels. This fetwa was made invalid with an opposing fetwa prepared by the Ankara's mufti Rifat Börekçi and one hundred and fifty-three Anatolian mufties. Another important obstacle is domestic rebellions that had become a great threat by surrounding Ankara wholly encircled during the years 1919, 1920 and 1921. These rebellions are the result of the factors, such as pressure of the invading forces, their financial support, the provocation of people to rebel by the Padishah and the Palace through religious and traditional values; loss of hope due to long years of war, defeats, destitution, weariness. All these factors caused some people to react against the National Combat.

The Turkish National Assembly enacted the Law for Fugitives and the Law of Treachery to the Motherland to fight against the threat caused by rebellions, and then the Tribunals of Independence were established. The Turkish people, seeing the facts in time, united around Atatürk and Turkish National Assembly, and they were able to gain freedom and sovereignty by saving their country from enemies.

Key Words: *Atatürk, Domestic Rebellions, Law of Treachery to the Motherland, Tribunals of Independence.*

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, müttefiklerinin yenilmesi ve antlaşmalar imzalaması, yalnız kalan ve kendisi de pek başarılı olamayan Osmanlı Devleti'ni de barış istemeye zorlamıştı. Osmanlı Devleti, yenilgiyi

kabul ederek, 30 Ekim 1918'de, Mondros Mütarekesi'ni imzaladı. Savaşın galibi İtilâf devletleri, 1915-1916 yıllarında imzaladıkları ve o zamanki uluslar arası hukuka bile aykırı düşen, Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki topraklarını paylaşmayı amaçlayan, Gizli Antlaşmaları¹ yürürlüğe koyarak, Türkiye'yi aralarında paylaştılar. Türk Milleti'ni esir ve hatta yok etme plânlarını uygulamak istediler. İşgallerin başlaması, Padişah ve İstanbul Hükümeti'nin, Türk halkının hak ve hukukunu korumak konusundaki baş eğmek (serfürü etmek) politikası ve kayıtsızlığı üzerine; halkın büyük bir kısmı ile seçkin ve aydın tanınan bazı kimseler müttefiklerimizle yenediğimiz 'Yedi Düvel' denilen İtilâf devletleri ile yeni bir çatışmaya girmeyi büyük bir mantıksızlık ve akılsızlık olarak görürken; Atatürk ve Türk milliyetçileri bir direniş için hazırlık yapıyorlardı².

Düşmanı vatan topraklarından kovmak çareleri aranırken; İtilâf devletlerine karşı düşmanca tutum takınılmaması, Padişah-Halife'ye karşı da bağlılık ve sadakat gösterilmesi asıl şart olacaktı³.

Mustafa Kemal (Atatürk)'in Nutuk'ta belirttiği gözlemlerine göre: Esareten kurtuluş için üç türlü çare ortaya atılmıştır⁴:

1- İngiltere'nin himayesini istemek⁵.

¹ E. E. Adamoff, **Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu'nun Taksimi Plânı**, (Çev.: Hüseyin Rahmi), Belge Yay., İstanbul 1926.; Harry N. Howard, "**Paris-San Remo ve Sev'r'de Türkiye'yi Yoketme Plânları**", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, (Çev.: Müge Yıldız), Sayı: 35, İstanbul (Eylül) 1970, s. 20-27.; Laurence Evans, **Türkiye'nin Paylaşılması 1914-1924**, (Çev.: Tefik Alanay), 1. Baskı, Milliyet Yay., 1972.; Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, Üçüncü Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1985, s. 392-400.; Lord Kinross, **Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, (Çev.: Necdet Sander), 18. Basım, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2006, s. 175-177.

² Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilâli**, 5. Baskı, Örgün Yayınlar, İstanbul 1981, s. 53, 54.; Salâhi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I**, 1. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s. 61.

³ Kemal Atatürk, **Nutuk 1919-1927**, (Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi (A.A.M.), Ankara 2005, s. 8.; Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, (Çev.: Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1971, s. 122.

⁴ K. Atatürk, **Nutuk**, s. 9, 10.

⁵ İngilizler, görünürde bunu sağlamak için İstanbul'da 'İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni kurmuşlardı. "...Bu addan, İngilizlere dost olanların kurduğu bir dernek anlaşılmasın. Bence, bu derneği kuranlar kendi şahıslarını ve...çıkarlarını gözetenler ile...çıkarlarının korunma çaresini Lloyd George hükümeti aracılığı ile İngiliz himayesini sağlamakta arayanlardır...Bu derneğin...Biri açık yönü ve usulüne uygun teşebbüslerle İngiliz himayesini sağlama amacına yönelmiş olan niteliği idi. Öteki de gizli yönüydü. Asıl faaliyet bu gizli yöneydi. Memleket içinde örgütlenererek isyan ve ihtilâl çıkarmak, millî şuuru felce uğratmak, yabancı müdahalesini kolaylaştırmak gibi haince teşebbüsler, derneğin bu gizli kolu tarafından idare edilmekte idi. Sait Molla'nın...gizli çalışmalarında da ..."daha çok rol oynadığı görülecektir..." İngiliz Rahip Frew, Sait Molla yanında, Damat Ferit Paşa, Dahiliye Nâzırlığı yapan Ali Kemal, Âdil ve Mehmet Ali Beyler ile Padişah Vahdettin bulunmaktaydı. Sait Molla'nın faaliyetlerini ortaya çıkaran Rahip Frew'e yazdığı mektuplarla, M. Kemal'in, Rahip Frew'e, durumdan haberdar olduğunu bildiren mektubu için bk. K. Atatürk, **Nutuk**, A.A.M., s. 5 ve 201-208.

- 2- Amerikan mandasını istemek.
- 3- Bölgesel kurtuluş çareleri aramak.

Mustafa Kemal (Atatürk)'in kararı ise;

Millî hâkimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak olmuştur. Mustafa Kemal, şöyle demiştir: “...*Türk'ün haysiyeti , gururu ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa yok olsun daha iyidir!.. O halde: Ya istiklâl ya ölüm!*”.

A- Kurtuluş İçin İlk Adım

İç İsyandar, Millî Mücadele'yi ve dolayısıyla Türk Milleti'nin esaretten kurtuluşunu engellemek için başlatılmıştır. Öte yandan, Samsun'da kurtuluş için atılan ve Millî Mücadele'yi başlatan '**İlk Adım**'ın parolası; yukarıda belirtildiği gibi Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından: **Ya istiklâl ya ölüm!** olarak belirlenmişti. Daha sonra, kurtuluş için atılan adımların sayısı arttıkça, engelleme girişimleri ve İç İsyandar da o ölçüde artmış ve giderek sertleşmiştir. Dolayısıyla, kurtuluş yolundaki bu adımın başarıya ulaşması bir çok uzun ve tehlikeli aşamalardan, engellerden geçmiş, bazen parlayan, bazen sönmeye yüz tutan çabalar, sonunda büyük önder Mustafa Kemal (Atatürk) ve çok güvendiği Türk Milleti'nin azmi ve güçlü iradesiyle başarıya ulaşmıştır.

Bir ara Harbiye Nazırı olmayı, esaretten ve yok edilmekten kurtuluşu bu yolla gerçekleştirmeyi düşünen Mustafa Kemal (Atatürk), daha sonra aynı gaye ile Anadolu'ya geçmek istemiştir. Yunanlılar İzmir'i işgal etmeden epeyce zaman önce hazırlık yapmış, Samsun'a çıkacağı henüz belli olmadan önce, Kocaeli üzerinden Eskişehir, Afyonkarahisar veya doğrudan Ankara'ya geçmek kararını vermişti. Bu nedenle, Kocaeli taraflarında silâhlı müfrezeler oluşturmakla görevlendirdiği Yaveri Cevat Abbas (Gürer), bölgede kahramanlık ve yardımseverliği ile tanınan ve halk tarafından sevilen Yahya Kaptan'ı bulmuştu. Yahya Kaptan ve müfrezesi, Türk halkının ev ve köylerine saldırıan Rum ve Ermeni çetelerinin soygun ve cinayetlerine son vermekle görevlendirilmişti. Fakat, **asıl ve gizli görevleri**, Anadolu'da güvende olacağı bir yere ulaşınca kadar, **Mustafa Kemal (Atatürk)'i korumak, güvenliğini sağlamaktı**⁶.

⁶ M. Kemal Atatürk, Doğu Karadeniz taraflarındaki durumla ilgili şu bilgiyi vermektedir: “...*Filhakika Rumların hâkimiyetini ve İslâm unsurunun esaretini istihdaf eden ve Atina ve Dersaadet komitaları tarafından idare olunan Pontus Hükümeti âmalı, Karadeniz sahiliyle kısmen Amasya ve Tokat'ın şimal kazalarında mukim Osmanlı Rumlarının hayalhanelerini çılgınca bürümüşü...*” Bk. Nimet Arsan, **Atatürk'ün Söylev Demeçleri (A.S.D.) I-III**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 5. Baskı, - 1997, s. 13.; Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal**, Yedinci Baskı, 1. Cilt 1881-1919, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979, s. 359-371.; Turgut Gürer, **Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer Cepheden Meclise Büyük Önder İle 24 Yıl**, 3. Baskı, Gürer Yayınları, İstanbul 2007, s. 210, 211.

İngilizler, özellikle Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Pontus Devleti kurulması propagandalarının Türkler arasında yarattığı huzursuzluk ve savaş sonrasındaki asayişsizlik nedeniyle, 9 Mart 1919'da, Samsun'a ikiyüz asker çıkarmış, bunlardan küçük bir birliği Rumları ve Ermenileri korumak gayesiyle Merzifon'a sevk etmişlerdi. Buna karşılık; Doğu Karadeniz'de Rum ve Ermeni çeteleri, Türk halkını sindirmeye ve yok etmeye yönelik baskınlar vermekte, saldırılar düzenlemekteydiler. Önce direnen, sonraları karşılık veren Türk halkı karşısında istedikleri sonuca ulaşamayan Rum ve Ermeni çeteciler: **'Türkler, Rumları ve Ermenileri katlediyor'**, bağırtısıyla İngilizler'e başvurdular. İngiltere, Osmanlı Hükümeti'ne: **"Türk direnişini durdurması, bunu yapmadığı takdirde Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesi gereğince bölgeye asker çıkaracağı"** tehdidini savurdu⁷.

İstanbul Hükümeti, tehdit ve baskılar karşısında, bu görevi verebileceği birini ararken, Mustafa Kemal (Atatürk), **'ilk adımı'** Samsun'da atmayı amacına uygun bir fırsat olarak görmüş, görevin kendisine verilmesi için kulise başlamış, görev verildiğinde birlikte çalışabileceği kimselerle görüşmeler yapmıştır. Bu arada belirtmemiz gereken bir konu, Padişah Vahdettin'in, Mustafa Kemal'in atama yazısını 30 Nisan 1919 tarihli irade ile onaylamış olduğudur. Mustafa Kemal'e, 9. Ordu Kıtaaatı Başmüfettişisi olarak göreve atandığını bildiren yazı, 6 Mayıs 1919'da, acele ile Vükela Meclisi'nden geçirilmiş, aynı gün Mustafa Kemal'in eline ulaştırılmıştır. Mustafa Kemal, bu görevle birlikte verilen geniş yetkilerin kendisini İstanbul'dan Anadolu'ya sürerek uzaklaştırmak gayesi taşıdığını ve Samsun dolaylarındaki olayların gerekçe olarak gösterildiğini belirtmektedir⁸.

⁷ Rumların Pontus devleti kurma faaliyetleri konusunda bk. **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Cilt: 2, 87'nci in'ikat, 2'nci celse, 5 Ekim 1337 (1921), 17 Mart 1337 (1921)-25 Şubat 1337 (1922), s. 280-287.; M. Kemal Atatürk, Mondros Mütarekesi maddelerinin İtilâf devletleri tarafından kötüye kullanılması karşısında şöyle görüş bildirmektedir: *"..Her gün haksızlıklarını arıyan İtilâf Devletlerine mevcudiyeti milliyemizi siyaseten ispat etmek ve fiili tecavüzler karşısında milletin namus ve istiklâlini bilfiil müdafaa etmek pek mühim idi..."* Bk. N. Arsan, **A.S. D. I**, s. 13.; **80. yıl Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler, 1919-1999**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. IV ve s. 44-88.; G. Jaeschke, **a. g. e.**, s. 56-59.; Ş. S. Aydemir, **a. g. e.**, s. 397-402.; Tevfik Bıyıklıoğlu, **Atatürk Anadolu'da 1919-1921**, 2. Basım, Kent Basımevi, - 1981, s. 32.; S. Selek, **a. g. e.**, s. 205-209 ve 233.; *"Venizelos Paris Barış Konferansını...aldatarak Batı Anadolu'yu Türkiye'den koparmağa çalışırken, Karadeniz sahilinde Pontus olarak bilinen bölgedeki Rumlar da, bağımsız bir Pontus Cumhuriyeti kurmak için ayaklanma hazırlamakla uğraşıyorlardı. Trabzon, Amasya, Samsun, Sinop ve Karahisar bölgelerinde dinî önderlerin buyruğu altında faaliyetlerini arttırıyor, bu bölgedeki Rum ve diğer Hristiyan halkın nüfusunu çoğaltmak amacıyla, Rusya'dan Rum ve Ermeni göçmenleri getiriyorlardı... Rum çetelerini harekete geçirerek çevrede huzursuzluk yaratmaya başlıyor... birçok silâhli çeteler, oradaki halka hayatı zehir ediyordu..."*, Bk. S. R. Sonyel, **a. g. e.**, s. 38, 39.; T. Gürer, **Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas...**, s. 211-219.; L. Kinross, **a. g. e.**, s. 186.

⁸ K. Atatürk, **Nutuk**, A: A. M., s. 7.; *"..Ecnebi kuvvetlerinin işgali altında inleyen payitahtımızda...istiklâli mllînin bu hâternak vaziyetten kurtarılması(na)..maddeten imkân kalmamıştır. İşte bu sırada idi ki Anadolu'ya mülki ve askerî hususatla muvazaf olmak üzere ordu müfettişliğine tayin edildim."* Bk. **A.S.D.I**, s. 13.; **80. yıl Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı**

Mustafa Kemal, atama yazısını almakla birlikte, İstanbul'dan hemen ayrılmamış, maiyetine alacağı kimselerle görüşmelerini sürdürmüş, Harbiye Nezareti'nden görev alanı, görev yerinin krokisi, ile görevlerini belirten yazılar almış, Ordu Dairesi'nden kadrosunun küçültülmemesini ve tahsisat isteğinde bulunmuştur⁹.

B- Mustafa Kemal (Atatürk)'in Samsun'a Gelmesi, 'İlk Adım' Sonrası Engelleme Girişimleri

Mustafa Kemal (Atatürk)'in Samsun'a büyük bir karargâhla gönderilmesi ilk kez İstanbul'daki İngiliz Başkumandanı General Milne'in dikkatini çekmiştir. Milne'in 19 Mayıs 1919 tarihli mektubuna dönemin Harbiye Nâzırı Şevket Turgut Paşa¹⁰: "*Müfettişlik sahasının geniş olduğu, birliklerin denetimi ve hiçbir asayişsizlik çıkmaması ile görevlendirildiği*" cevabını vermiştir.

Samsun 9 Mart 1919'da İngilizler tarafından 200 askerle işgal edilmişti. Sokaklar, Rum-Pontus eşkiyasının denetimi altındaydı. 17 Mayıs 1919'da İngilizler Samsun'a 100 asker daha çıkarmışlardı. Rumlar, bir Pontus devleti kurmak çabası ile Rusya'daki Rumları bölgeye çekmeye, karışıklıklar çıkararak Osmanlı hükümetini zor duruma düşürmeye çalışıyorlardı. Bölgedeki Türkleri baskı altına almak için 40'a yakın sayıda çete kurmuşlardı. Samsunlu Türkler, Osmanlı hükümet kuvvetlerinden ümit kesmiş, bu arada oluşan Türk çetelerini desteklemek yanında, Trabzon'dan da çeteler getirtmişlerdi. O sırada, 19 Mayıs 1919'da geldiği Samsun'da, mutasarrıf ve yetkili askerî bir komutan da olmadığından kimse tarafından karşılanmayan Atatürk, Samsun'da emrindeki bazı Türk subaylarının, İngiliz siyasi ve askerî memurları ile görüşmesini sağlamış, Samsun ve çevresinde Rumlar, Türklere karşı saldırılarına son verirlerse, Türklerin de son vereceğini bildirmiştir¹¹.

ve.... s. 13-17.; "*Bâbüâlt Mustafa Kemal'i İstanbul'dan uzaklaştırmakla... tehlikeyi tamamen bertaraf edeceğini sanmakta idi*", bk. G. Jaeschke, a. g. e., s. 100-110.; S. Selek, a. g. e., s. 210-212.; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, 3. Baskı, Yapı Kredi yayınları, İstanbul 2006, s. 99.; İsmet İnönü, *Hatıralar*, (Yay. Hazırlayan: Sabahattin Selek), 2. Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2006, s. 167, 168.; Ş. S. Aydemir, a. g. e., s. 403-407.; "*M. Kemal'in Anadolu'da görevlendirilmesi, kendi açısından bir 'nefy-ü teb'id'... Bu adamı İstanbul'dan uzaklaştırmak lâzımdır. M. Kemal'i Anadolu dağlarına atmalı ve orada çürütmeli' Nihayet bu karar üzerine mutabık kalmışlar.*" M Kemal'in Anadolu'da görevlendirilmesi ile ilgili bilgiler için bk. Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul 1983, s. 279-299.; L. Kinross, a. g. e., s. 187-190.

⁹ "*Vicdan-ı millînin irade-i âliyesine tâbi olarak milleti müstakil, vatanımızı masun görünceye kadar çalışmak ahdiyle 16 Mayıs (1)335 (1919) günü Dersaadet'i terkeyledim . Samsun'da işe başladım.*" Bk. N. Arsan, *A.S.D, I*, s. 13.; **80. yıl Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve...** s. 51-60.; G. Jaeschke, a. g. e., s. 102-118.

¹⁰ **80. yıl Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve...** s. 26-31 ve 98-100-112.; T. Bıyıklıoğlu, a. g. e., s. 38, 112.; L. Kinross, a. g. e., s. 204.

¹¹ K. Atatürk, *Nutuk*, A. A. M., s. 11.; "*Aslına bakılırsa 'Millî Mücadelenin açılması için' durum bilhassa Samsun'da müsait olmaktan çok uzaktı. 9 mart'ian beri orada bulunan*

Mustafa Kemal (Atatürk) Samsun'a geldikten sonra, beklentilerinin tam aksine çalışmalar yaptığını gören İngilizler, Osmanlı Hükümeti'ni yeniden baskı altına aldılar. Damat Ferit Paşa'nın ikinci hükümeti döneminde (19 Mayıs 1919-20 Temmuz 1919) başlayan Millî Hareket, Anadolu'da işgal güçlerine karşı olduğu kadar, İstanbul Hükümetlerinin otoritesini de kırarak, her geçen gün daha zor durumlara sokmuştur. Samsun'a gelmesini takip eden günlerde müfettişlik yetkilerini aşan Mustafa Kemal, ülkenin geleceğiyle ilgili her konuda ciddi şekilde ilgilenmeye başlamıştı. 23 Mayıs'ta, Sivas'ta İzmir'in işgalini protesto amacıyla yapılan miting, Ermeni patrikhanesini telaşa sevketmiş, İngiliz Yüksek Komiserliğine şikâyetine yol açmıştı. Hemen sadarete başvuran İngilizler, azınlıklara kötü davranılmaması yolunda bir nota verdiler. Fransızlar da, Sivas vali vekiline, vilâyeti işgal edebilecekleri tehdidini bildirdiler. İngilizler başta olmak üzere işgal kuvvetleri ve saray, gerçek niyetini sezmiş olsalardı şüphesiz Mustafa Kemal'i bu görevi getirmezlerdi. İngilizler ve Osmanlı Hükümeti, daha sonra Anadolu'ya geçmekteki asıl gayesi ortaya çıkan Mustafa Kemal'i, çeşitli hile ve vaadlerle İstanbul'a getirmeye çalıştılar¹².

Mustafa Kemal (Atatürk), 25 Mayıs 1919'da Havza'ya geldi. 31 Mayıs 1919'da, İngiltere Olağanüstü Komiserliği'nin, Bâbîâlî kanalıyla Harbiye Nezaretine gelen telgraftaki (özetle)¹³: "3. Kolordu bölgesi içindeki Sivas'ta olup bitenlerle, bu şehir yakınında toplanan çok sayıdaki Ermeni mültecinin korunması için gerekli önlemlerin alınması, kötü davranış ve öldürülenlerden ilgili komutanın sorumlu tutulacağı" yönündeki notasına, 2 Haziran 1919'da şifre telgrafla verdiği cevapta (özetle)¹⁴: "İzmir ve Manisa'nın işgali nedeniyle, Müslümanlar tarafından gerçekleştirilen ve Hristiyan azınlıklara düşmanlık gayesi gütmeyen bu toplantılardan bazılarının ürkebileceği, Hristiyan azınlıkların korkuya kapılmasına gerek olmadığı, ancak; İtilâf devletleri milletimizin bağımsızlık ve haklarına saygı göstermeyip, cana kıyma, zulüm ve millî varlığı tehlikeye düşürücü davranışlarını sürdürürlerse, bu nedenle çıkacak olayları kendisi dahil hiçbir güç ve makamın önleyemeyeceğini" bildirmiştir. Bazı Türk devlet adamlarının Malta'ya sürülmesi ve Saltanat Şûrası'nın İngiliz mandasına karar vermesi üzerine; 3 Haziran 1919'da Sadrazam Damat Ferit Paşa'yı ikaz etmiştir. Yine aynı gün, ordu makamları ile Anadolu'daki millî

200 kişilik İngiliz-Hind kütası 17 Mayıs'ta (1919) 100 kişilik bir kuvvetle takviye edilmişti... Atatürk durumunu 1937'de şöyle tarif etmişti: Ben 1919 senesi Samsun'a çıktığım gün elimde hiçbir maddî kuvvet yoktu. Yalnız büyük Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran, yüksek ve manevî bir kuvvet vardı", bk. G. Jaeschke, a. g. e., s. 102-109.; T. Bıyıklıoğlu, a. g. e., s. 115, 116.; Ş. S. Aydemir, a. g. e., s.19.; S. Akşin, a. g. e., s. 336.

¹² N. Arsan, A.S.D, I, s. 13 ve 22-28.; S. Selek, a. g. e., s. 54 v.d.; S. Akşin, a. g. e., s. 338.

¹³ K. Atatürk, Nutuk, A. A. M., s. 17, 18.; S. Akşin, a. g. e., s. 338.

¹⁴ K. Atatürk, Nutuk, A. A. M., s. 18.

teşkilâtların sadrazama ve doğrudan padişaha protesto telgrafları çekmeleri emrini vermiştir. Müfettişlik yetkilerini genişleterek; Türk halkının millî iradesine dayanmıştır. Türk halkından aldığı güçle, bir millî lider olarak, işgal kuvvetleri ve İstanbul Hükümeti'ne karşı, çekinmeden, korkmadan millî çıkarları savunmak üzere ortaya atılmıştır¹⁵.

Fakat, daha atandığı günden itibaren tedirgin olan İstanbul'daki İşgal Kuvvetleri Komutanlığı, Mustafa Kemal (Atatürk)'in bu faaliyetleri üzerine Harbiye Nezareti'ni sıkıştırmaya başladı. Karadeniz Ordusu Başkomutanı General Milne'in, 6 Haziran 1919 tarihli yazısı üzerine, Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, önce 6 Haziran'da verdiği cevapta, Mustafa Kemal'in İngiliz notası üzerine gönderildiği ve görevini yapmaya çalıştığı cevabını vermişti. Daha sonra İngiliz baskısı artınca, 8 Haziran 1919'da, Mustafa Kemal'e, emrindeki istibotlardan biriyle hemen İstanbul'a dönmesini bildirdi. Mustafa Kemal ise; 11 Haziran 1919'da, hareketi için kömür ve benzin olmadığını, ancak ne için çağrıldığına bildirilmesini isteyerek oyalama taktiği gütmüştür. Bu arada, Mustafa Kemal, 12 Haziran 1919'da, Havza'dan ayrılmış, aynı gün akşam üzeri Amasya'ya gelmişti. Şevket Turgut Paşa ise, 15 Haziran 1919'da, verdiği cevapta; bölgedeki faaliyetlerini iyi karşılamayan İngilizler ve İstanbul Hükümeti'nin kararı nedeniyle geriye çağrıldığını bildirmiştir¹⁶.

Cevat Paşa'dan da, geri çağrılmasının İngilizler'in isteğiyle yapıldığını öğrenen Mustafa Kemal (Atatürk), Ali Fuat Paşa kanaliyle Padişah'a gönderdiği uzun bir telgrafta, millî mücadelenin hedeflerini izah ederek; uyanık olan milletin, devlet ve milletin bağımsızlığı ile saltanat ve hilâfetin hukukunu korumaya çalıştığını, kendisinin ise; Ali İhsan ve Yakup Şevki Paşalar gibi Malta'ya sürülmek veya boşlukta kalmak istemediğini, buna karşılık, sadakatının artmakta olduğuna güvenilmesini arz ediyordu¹⁷.

17 Haziran 1919'da, Amiral Calthorpe, Hariciye Vekiline vekâlet eden Safa Bey'den¹⁸: "*Sivas ve dolaylarında kışkırtıcı ve İtilâf çıkarlarına aykırı girişimler yapıp, çeteler kurduran Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının hemen geri çağrılmalarını, daha sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'a gittiği anlaşılınca İstanbul Hükümeti'nden, O'nun kanun dışı sayılmasını*"

¹⁵ K. Atatürk, *Nutuk*, A. A. M., s. 19, 20.; G. Jaeschke, *a. g. e.*, s. 124.; Ş. S. Aydemir, *a. g. e.*, Altıncı Basım, Cilt: 2, s. 29- 37.; T. Bıyıklıoğlu, *a. g. e.*, s. 38.; S. Akşin, *a. g. e.*, s. 339-341.

¹⁶ *80. yıl Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve...* s. 150-160 ve 174-179.; "Yapılan geri çağırma emrine uymamış ve onu yerine getirmemiş olmakla birlikte, millî teşkilât ve hazırlıkların yönetimine devam etmekte olduğuma göre, şahsen âsî duruma geçmiş olduğuma şüphe edilemezdi" bk. K. Atatürk, *Nutuk*, A. A. M., s. 21.; G. Jaeschke, *a. g. e.*, s. 124-130.; Ş. S. Aydemir, *a. g. e.*, Cilt: 2, s. 25, 26.; T. Bıyıklıoğlu, *a. g. e.*, s. 38.; S. Selek, *a. g. e.*, s. 257.; S. Akşin, *a. g. e.*, s. 342-344.

¹⁷ K. Atatürk, *Nutuk*, A. A. M., s. 21.; G. Jaeschke, *a. g. e.*, s. 130.

¹⁸ T. Bıyıklıoğlu, *a. g. e.*, s. 38, 39.

istemıştır. Safa Bey, bu yazıya cevap vermemiştir. Mustafa Kemal (Atatürk), 21 Haziran'da, İstanbul'daki tanınmış bazı şahıslara gönderdiği davet mektubunda: "*Artık İstanbul Anadolu'ya hâkim değil, tâbi olmak zorundadır*" demektedir. 21-22 Haziran 1919'da, Mustafa Kemal'in Amasya Tamimi'ni yayınlaması, görevden alınması yönündeki girişimleri hızlandırmıştı. Bu arada, daha önce 17 Haziran 1919'da Meclis-i Vükelâ (Bakanlar Kurulu)'nın milis teşkili ile millî müdafaa hazırlığını ve Posta ve telgraf Genel Müdürlüğü kanalıyla posta ve telgraf müdürlerine emir vererek Mustafa Kemal'in çektiği telgrafların yerlerine gönderilmesini yasaklayan Dahiliye Nazırı Ali Kemal, 23 Haziran 1919'da ise, Mustafa Kemal'in görevden alınması konusunda gereken yetkileri aldı ve bu kararları Şevket Turgut Paşa'ya da imzalattı. Mustafa Kemal, karşılaştığı bu engeli Padişah'a yazarak ortadan kaldırırken; İstanbul Hükümeti'nin millî duyguya sahip üyeleri de, 26 Haziran 1919'da, Ali Kemal ile Şevket Turgut Paşa'yı istifaya mecbur ettiler¹⁹.

Mustafa Kemal ise, aynı gün (26 Haziran) Amasya'dan Sivas'a gitmek üzere yola çıkmıştı. General Milne'de, 30 Haziran 1919'da, Harbiye Nazırı Ferit Paşa'ya bir yazı göndererek; Sivas ve Konya taraflarında silâhlı çeteler oluşturarak İtilâf devletlerinin çıkarlarına aykırı faaliyetlerde bulunanların İttihat ve Terakki ajanlarınınca yönetildiği, İstanbul Hükümeti'nden bağımsız gayeler taşıyan bu hareketin propagandaya yöneldiği, başlıca teşvikçilerinin Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa, Konya'da ise Cemal Paşa olduğu, adı geçenlerin derhal İstanbul'a çağrılmalarını istemiştir. 2 Temmuz 1920'de, bu yazının bir suretini Hariciye Nazırı vekili Safa Bey'e veren Amiral Calthorpe, 17 Haziran tarihli mektubuna cevap alamadığını, Mustafa Kemal ve Cemal Paşaların hemen geri çağrılmalarını istedi. 10 Temmuz 1919'da, Safa Bey bu mektuba 'İrade-i Seniye' ile görevinden alınan Mustafa Kemal Paşa'nın, artık hiçbir resmî sıfat taşımadığını, Cemal Paşa'nın da bir haftadan fazla bir zamandır İstanbul'da bulunduğu cevabını verdi. Mustafa Kemal, 2 Temmuz 1919'da iki telgraf almıştı. Ali Fuat (Türkgeldi) Bey, Erzincan'da iken ulaşan telgrafında (özetle): "*Verilen emir gereği, Padişahın teveccühünü bildirdiği, Harbiye Nezaretinden iki ay süreli hava değişimi alarak durum açıklığa kavuşuncaya ve barış gerçekleşinceye kadar istediği bir şehir veya kasabada dinlenmesinin en uygun bir yol olacağına hatırlatmakla görevlendirildiğini*" bildirmekteydi. Mamahatun'a ulaşan 30 Haziran 1919 tarihli Ferit Paşa'nın telgrafında da aynı rica tekrarlanmakta:

¹⁹ K. Atatürk, **Nutuk (Vesikalar)**, 14. Basılış, Cilt: III, Ves. No.: 26-28, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1973, s. 951.; "*24 Haziran 1335 (1919) tarihinde Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in de bir tamiminden haberdar edildim, bu tamimde: Hakşikenane ve gasıbane ve gaddarane işgallerden ne derece müteessir olursa olsun hükümet ne Yunanistan ve ne de kimse ile bu esnada harb ve darbe tutuşamaz...Esbab-ı müdafaa hazırlayanları men'ediniz, haklarında insafsızca davranınız! Bunlar eski düşmanlarınızdır. İşleri bozulmak üzere iken yeniden düzelmesine meydan vermeyin! denilmekte idi.*" Bk. N. Arsan, **A.S.D, I**, s. 18-19.

“*Bu ricaya uyarak düşmanların isteklerine son verilmesine yardımcı olacağı*” belirtilmekte idi. Mustafa Kemal, 26-27 Haziran gecesini Tokat’ta geçirdi. 27 Haziran’da Sivas’a hareket etti. Burada, İstanbul Hükümeti tarafından Elâzığ Valisi olarak atanan ve yolu üzerindeki Sivas’a Mustafa Kemal’i tutuklamak gibi özel bir görevle de geldiği anlaşılan Ali Galip, Dahiliye Nezareti’nin emri ulaşır ulaşmaz Sivas’ta, asi, hain ve zararlı biri olduğu hakkında ilânlar yaptırdığı Mustafa Kemal’i tutuklaması için Sivas Valisi Reşit Paşa’yı da zorlamıştı. Fakat, hem Reşit Paşa’nın böyle bir tutuklamadan kaçınması, hem de Mustafa Kemal’in, aldığı önlemler bu girişimi boşa çıkarmıştır. Sivas’tan 28 Haziran sabahı erkenden yola çıkarak, 3 Temmuz 1919’da, Erzurum’a geldikten sonra, komutan arkadaşları ile birlikte millî gaye ile ortaya çıkmak ve milleti bu sese ortak etmek kararı alan Mustafa Kemal, 8-9 Temmuz 1919 gecesini İstanbul ile telgraf başında yaptığı görüşmeler sonunda görevinden alındı. Padişah iradesiyle İstanbul’a dönmesi istendi. Mustafa Kemal de aynı dakikada Harbiye Nezareti ve Padişah’a çektiği telgraflarla resmî göreviyle birlikte askerlikten de ayrıldığını bildirdi²⁰.

Mustafa Kemal (Atatürk), Erzurum’da kongre hazırlıkları ile meşguldü. İngilizler ise; İstanbul Hükümeti’nin Mustafa Kemal’i geriye çağırması yönünde talepte bulunuyorlardı. Bu talebe verilen cevap, ordudan istifa eden Mustafa Kemal ile hükümetin artık resmî haberleşme yapmadığıydı. Bunu takiben, Calthorpe, Mustafa Kemal’in yasa dışı sayıldığının Doğu illerindeki bütün askerî ve sivil memurlarına tebliğ edilmesini ve bu talimatı görmek istediğini bildirdi. Paris Konferansı’ndan dönen Damat Ferit Paşa, 20 Temmuz 1919’da, bir tamim yayınlarak: “*Kanun-ı Esasî’nin yürürlükte olduğunu, herhangi bir yürütme kurulunun ancak Padişah tarafından açılacağı, bu nedenle, Kanun-ı Esasî’ye aykırı olan ‘Millî Kongre’ hazırlığının önlenmesi gerektiğini*” bildirdi. Calthorpe ve Defrance’ın, Mustafa Kemal ve Rauf (Orbay) Bey’in tutuklanması yönündeki isteklerini, Damat Ferit, hükümet üyelerine, beş gün süren şiddetli tartışmalar sonrasında kabul ettirebildi. Mustafa Kemal’in, bu günlerde (23 Temmuz-7 Ağustos) toplamayı başardığı ve bölgesel bir kongre gibi görülmele

²⁰ “*Bu tarihten sonra resmî sıfat ve yetkilerden sıyrılmış olarak, yalnız milletin sevgi ve fedakârlığına güvenerek ve onun tükenmez feyiz ve kudret kaynağından ilham ve güç alarak vicdanî görevimize devam ettik...*” Bk. K. Atatürk, **Nutuk (Vesikalar)**, Cilt: III, Ves. No.: 27, 28, s. 918-920.; K. Atatürk, **Nutuk**, A. A. M., s. 21-33.; N. Arsan, **A.S.D, I**, s. 18-29.; **80. Yıl Atatürk’ün Samsun’a Çıkışı ve...**, s. 204-206.; G. Jaeschke, **a. g. e.**, s. 130-137.; Ş. S. Aydemir, **a. g. e.**, Cilt: 2, s. 40-50 ve 95-108.; T. Bryıkloğlu, **a. g. e.**, s. 38-40 ve 119, 121.; Mustafa Balcıoğlu, “*Direnen Millet-Millî Mücadele: Ya İstiklâl Ya Ölüm*”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I**, AKTDYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s. 166-172.; Atatürk, valiliklere gönderdiği bir bildiriye ise: “*Sine-i millette bir ferd-i mücahit olarak çalışacağını*” söylemiştir. Bk. **Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları**, (Derleyen: Hulûsi Turgut), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2007, s. 40-46.

birlikte, yurdun tamamını kapsayan kararlar alan Erzurum Kongresi, İstanbul Hükümeti ve işgalci devletler tarafından iyi karşılanmamıştı²¹.

Haziran 1919 ortalarında başlayan Sivas Kongresi hazırlıkları devam etmekteydi. Meclis-i Vükelâ (Bakanlar Kurulu)'nın 29 Temmuz'da Mustafa Kemal (Atatürk) ve Rauf Orbay hakkında aldığı tutuklama emri, Dahiliye Nazırı Âdil ile Harbiye Nazırı Nazım Paşa tarafından 29 ve 30 Temmuz 1919'da çıkarılmıştır. Âdil'in öne sürdüğü gerekçe²²: “Önceleri hükümetin büyük güven duyduğu Mustafa Kemal ve Rauf Bey'in, son zamanlardaki davranışları ile hükümeti böyle davranmaya mecbur ettikleri” şeklindeydi. Sivas Valisi Reşit Paşa, 20 Ağustos 1919'da: “Fransız Komutanı Brunot'nun, Mustafa Kemal ve Kongre Heyeti'nin Sivas'a gelerek kongre toplayacağını öğrendiklerini, İtilâf devletlerine karşı kışkırtma yapılmadığı ve saldırgan bir dil kullanılmadığı takdirde engel olmayacaklarını, ancak bunun için kongrenin toplanacağı günü öğrenmek isteyerek Mustafa Kemal ve Kongre Heyeti'ni belki de tutuklamayı düşündüklerini” bildiriyordu. Mustafa Kemal, Vali Reşit Paşa'ya: “Fransız Komutan'ın gözdağı verdiğini ve blöf yaptığını, korkmaya gerek olmadığı” cevabını verdi. 29 Ağustosta Erzurum'dan ayrılan Mustafa Kemal, Erzincan Boğazı'nın girişinde Dersim Kürtleri'nin boğazı tutması ile Dersim'de propaganda ve tertipler peşinde olan Elâzığ Valisi Ali Galip'in, muhtemel engelleme girişimleri nedeniyle durdurulmak istenmesine karşılık; bunu İstanbul Hükümeti'ne hizmet etmek isteyen bazı şahısların, kendisini geri dönmeye mecbur etmek gayesiyle düzenledikleri bir plân olarak değerlendirdi ve yola devam ederek, 2 Eylül 1919'da, Erzurum Kongresi'nde seçilen kendisi dahil dokuz kişilik Temsil Heyeti ile birlikte geldiği Sivas'ta, halk tarafından büyük sevgi gösterileriyle karşılandı. Bu arada, İstanbul Hükümeti, Sivas Kongresi'ne çok sert tepki göstermiş, idarî yasaklarla kongreyi engellemek, basarak dağıtmak, Mustafa Kemal ve kongre üyelerini tutuklamak yönünde gayret göstermiştir. Ali Galip'in, Kürtleri 'Kürdistan kurulacağı vaadiyle aldatan' İngiliz Binbaşısı E.W.C. Noel, Malatya Mutasarrıfı Bedirhanlı Halil, Bedirhanlı Celâdet, Kâmuran, Diyarbakırlı Cemilpaşazâde Ekrem ve Kürt aşiretlerinden sağlayacağı adamlarla, Sivas Kongresi'ni basmak, Mustafa Kemal'e suikast düzenlemek girişimleri başarısızlığa uğratılmıştır. 4-11 Eylül 1919'da gerçekleşen Sivas Kongresi, Temsil Heyeti'nin bütün vatani temsil edeceği kararını almış ve heyet üyelerinin sayısı onaltıya çıkarılmıştı²³.

²¹ K. Atatürk, *Nutuk*, A. A. M., s. 46.; G. Jaeschke, *a. g. e.*, s. 137, 138.; Ş. S. Aydemir, *a. g. e.*, s. 105-117.; M. Balcıoğlu, *a. g. m.* s. 173.

²² K. Atatürk, *Nutuk*, A. A. M., s. 50.; G. Jaeschke, *a. g. e.*, s. 138.; M. Balcıoğlu, *a. g. m.* s. 174.

²³ 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın, Bedirhanî ailesinden Celâdet ve Kâmran ile Diyarbakırlı Cemil Paşa ailesinden ve firarilerden Ekrem'in, İngiliz Binbaşısı Nowill ve bazı silâhlı Kürtlerle Malatya'daki faaliyetleri bildiren şifreli telgrafi ve diğer yazışmalar için bk. K. Atatürk, *Nutuk (Vesikalar)*, Cilt: III. Ves. No.: 58-81, s. 951.; N. Arsan, *A.S.D, I*, s. 32-33.; Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*. İkinci Baskı, Türkiye

Erzurum ve Sivas Kongreleri sırasında yaşanan bir olumsuzluk da **Karakol Cemiyeti** ve İstanbul'da kurulmuş olan **Askerî Nigehban Cemiyeti** adlı cemiyetlerin ortaya çıkmasıdır. M. Kemal (Atatürk) Erzurum'da, kongre kararlarının her kesimde anlaşılması ve topyekün uygulanması yönünde çaba gösterirken, eline **Karakol Cemiyeti Teşkilât-ı Umumiye Nizamnamesi** ve **Karakol Cemiyeti Vezâif-i Umumiye Talimatnamesi** ulaştı. Bunların, komutan, subay bütün orduya dağıtıldığı, bu girişimin kendisi tarafından yapıldığı zannına kapılan en yakın komutanlar tarafından şüphe ve kararsızlığa yol açtığını, kongrelerle açıkça millî faaliyetleri organize ederken, öte yandan en küçük bir sırrı açığa vuran, Karakol Cemiyeti'ni tehlikeye düşürecek şüpheli davranış gösterenlerin idam edileceği gizli, esrarlı ve korkunç bir cemiyet kurduğu sanılmıştı. Hemen komutanları uyararak, cemiyete ait tüzük ve yönetmeliği uygulamalarını bildirdi. Sivas'a gittikten sonra, bu cemiyetin Kara Vasıf Bey ve bazı arkadaşları tarafından kurulduğunu öğrendi²⁴. İstanbul'da, Askerî Nigehban Cemiyeti'ni kuranlar ise; çeşitli yolsuzluk ve hırsızlık suçları dolayısı ile ordudan atılan veya emekli edilen Kiraz Hamdi Paşa, Kurmay Albay Refik Bey, Binbaşı Kemal Bey, Topçu Binbaşı Hakkı Efendi, Kurmay Binbaşı Nevres Bey idi. 23 Eylül 1919 tarihli **İkdam** gazetesinde yayınladığı bildirimde kendisine vatan ve milleti koruma görüntüsü veren cemiyetin varlık ve faaliyetleri, ordu mensuplarının sınırlarını germiş, Temsil Heyeti'ne başvurulara yol açmıştı. M. Kemal'in, 12 Ekim 1919'da, bu fesat yuvası cemiyetin kapatılması ve mensuplarının şiddetle cezalandırılmasını rica ettiği Cemal Paşa, bu istekleri uygulayacağını bildiren cevaba rağmen, bu kararı uygulamamıştır²⁵.

Bu arada, 11-12 Eylül 1919'da, Ali Galip suikast ekibinin hazırlayıcısı olan Damat Ferit ve Hükümeti'ni, düşmanla işbirliği yapmak millî hareketin gerçek gücünden habersiz olmak, Padişah'tan gerçekleri saklayarak yanlış yönlendirmekle suçlayan Mustafa Kemal (Atatürk), Padişahla görüşülmesi isteğine karşı çıkarak sarayla telgraf görüşmesi sağlamadığı için, İstanbul ile Anadolu arasındaki iletişimi kestirmişti. Anadolu'nun her tarafında askerî ve sivil yöneticiler genelde bu emre uymuş, uymayanlar ise; İstanbul'a kaçmak zorunda kalmışlardı. Böylece, 2 Ekim 1919'da Damat Ferit Hükümeti düşmüş²⁶, Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulmuştu. İstanbul ile haberleşmenin kesilmesini takip eden günlerde, Sivas Kongresi Temsil Heyeti, bir yürütme organı olarak çalışmış ve Anadolu'da devlet otoritesini yerine getirmişti. Bu durum, İstanbul Hükümeti olmaksızın da, milletin kendi yönetimini

Yayınevi, İstanbul 1969, s. 177-192.; T. Bıyıkhoğlu, a. g. e., s. 123.; **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin...**, s. 56-62.

²⁴ Karakol Cemiyeti için bk. K. Atatürk, **Nutuk**, A.A.M., s. 50, 51 ve 278, 279.

²⁵ K. Atatürk, **Nutuk**, A.A.M., s. 162.

²⁶ Damat Ferit Paşa Hükümetinin düşürülmesi konusunda bk. K. Atatürk, **Nutuk (Vesikalar)**, Cilt: III, Ves. No.: 84-97, s. 980-1000.; N. Arsan, **A.S.D, I**, s. 33.

sağlayabileceğini göstermişti. Öte yandan, Ali Rıza Paşa Hükümeti de, İtilâf Devletlerinden herhangi biriyle savaşmanın imkânsız olduğu görüşündeydi. Bu nedenle, Sivas Kongresi kararlarını kabul etmiş görünmesine karşılık; ürkek ve kararsız davranıyordu. 20-22 Ekim 1919'da gerçekleşen Amasya Görüşmeleri'nin sonucu olarak: Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde oluşan Temsil Heyeti ve ortaya çıkan millî teşkilât resmen tanındı. İstanbul Hükümeti, Sivas Kongresi'nin kararlarını ve millî iradeyi temsil edecek olan Osmanlı Mebusan Meclisi için seçimlerin yapılmasını kabul etti. İstanbul Hükümeti'ni temsilen bir Nazır (Bakan)'ın Millî Hareket temsilcileriyle görüşüp anlaşması, millî davaya katılmakta çekingen davranan çok sayıda kimsenin tereddüdünü gidermesini ve Millî Harekete katılması sonucunu verdi²⁷.

Mustafa Kemal (Atatürk) ve Temsil Heyeti, 18 Aralık 1919'da, Sivas'tan yola çıkarak, 19 Aralık'ta Kayseri'ye geldiler. Buradan Mucur yoluyla geldikleri Hacıbektaş'ta görüştükları Çelebi Cemalettin Efendi, Millî Harekete destek verdiğini belirtti. Yeniden yola çıkarak Hacıbektaş-Mucur-Kırşehir-Kaman ve Beynam üzerinden 27 Aralık 1919'da Ankara'ya girerken, halkın büyük sevgisi ve coşkun gösterilerle karşılandılar. Mustafa Kemal'in Ankara'ya geliş nedeni, siyasî ve askerî gelişmeleri yakından takip edebilmek, cephelerin durumunu görmek ve denetlemek, İstanbul'a ve cephelere demiryolu bağlantısı bulunması ve millî teşkilâtın güçlü olmasıdır. Bunu takiben; Millî Mücadele'nin merkezi haline gelen Ankara'da, Osmanlı Mebusan Meclisi için yapılan seçimlerde kendisi de Erzurum Milletvekili seçilen Mustafa Kemal, bazı milletvekilleriyle görüşmüş, yazmış olduğu Misâk-ı Millî (Ulusal And) metnini onlara vererek, Mebusan Meclisi'nde kabul ve ilân etmelerini istemiştir. Mebusan Meclisi, millî davaya inanan milletvekillerinin gayretiyle, 28 Ocak 1920'de, kabul edilen Misâk-ı Millî kararlarını, 17 Şubat 1920'de, bütün dünyaya duyurmuştur. Esasları Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde belirlenmiş olan ve olağanüstü bir dönemde kabul edilen Misâk-ı Millî, son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin cesur, önemli ve yararlı bir karardır. Bu karar, Türk Milleti'nin varlığına kasteden işgalci güçlere milletimizin direneceğini gösteren bir cevap olmuş ve Padişah'a karşı çıkıldığını, işgalcilere boyun eğme siyaseti güden Osmanlı geleneği ile bağların kesildiğini göstermiştir. Ayrıca; kapitülasyonları, malî-ekonomik müdahaleleri ve siyasî dayatmaları reddetmiş, bağımsız bir devlet öngörmüştür²⁸.

²⁷ K. Atatürk, *Nutuk*, A. A. M., s. 95-196.; S. Selek, *a. g. e.*, s. 291-312.; G. Jaeschke, *a. g. e.*, s. 142-144.; E. Aybars, *a. g. e.*, s. 24.; T. Bıyıkhoğlu, *a. g. e.*, s. 123.; M. Balcıoğlu, *a. g. m.* s. 182, 183.

²⁸ K. Atatürk, *Nutuk*, A. A. M., s. 226-262.; S. Selek, *a. g. e.*, s. 312-326.; G. Jaeschke, *a. g. e.*, s. 148-149.; E. Aybars, *a. g. e.*, s. 25.; T. Bıyıkhoğlu, *a. g. e.*, s. 127.; Ş. S. Aydemir, *a. g. e.*, s. 189-215.; M. Balcıoğlu, *a. g. m.* s. 184-187.

Osmanlı Mebusan Meclisi'nin, 28 Ocak 1920'de, Misâk-ı Millî'yi kabul ettiği günlerde, Millî Kuvvetlerin Batı ve Güney (Kahramanmaraş) Cephelerinde işgalcilere karşı başarılı direnişi ile ihtilâlcî bir karar ve görüş ortaya koyması, başta İngilizler olmak üzere, prestijlerinin sarsıldığını düşünen İtilâf Devletlerini, Londra'da toplanarak yeni kararlar ve önlemler almaya sevketmiştir. Türk düşmanı Lloyd George, Kahramanmaraş'ta Fransız ve Ermeni yenilgisini, 'Ermeni kırımını' olarak niteleyerek, Türkler'in müttefiklere meydan okuması olarak değerlendirmiş, Fransa ile İtalya'ya daha önce kabul ettiremediği İstanbul'un işgali düşüncesini onaylatmak istemişti. Sonuç olarak; Londra'daki bu konferansta: İstanbul'un derhal işgal edilmesi, Güneydoğu'daki çarpışmalarda parmağı olduğu düşünülen Mustafa Kemal (Atatürk)'in Osmanlı Hükümeti'nden istenmesi, bu bölgedeki olaylar devam ettiği takdirde barış şartlarının daha da ağırlaştırılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca; baskı altında tutulan Ali Rıza Paşa Hükümeti, 23 Mart 1920'de istifa etmek zorunda kalmış, 5 Mart'ta Salih Paşa Hükümeti kurulmuştu. Aydınlarla gözdağı vermek isteyen İngilizler, Türk Ocağı binasını basmış, Kuva-yı Milliye öncülerinin tutuklanması kararı ile 15 Mart'ta İstanbul'da sivil-asker 150 Türk aydınını tutuklamış, 16 Mart 1920'de ise; İstanbul, İtilâf Devletleri tarafından resmen işgal edilmişti. Mondros Mütarekesi ile fiilen sona ermiş olan Osmanlı Devleti, İstanbul'un işgali ile resmen kaçınılmaz sona yaklaşmış, yeni gelişmelere yol açan bu işgal üzerine, millî, bağımsız ve yeni bir Türk Devleti kurma düşüncesi güç kazanmıştır. 18 Mart'ta son oturumunu yaparak çalışmalarına ara veren son Osmanlı Mebusan Meclisi, 11 Nisan 1920'de, en geç dört ay içinde yeni seçimler yapılması kaydıyla Padişah iradesiyle feshedilmiştir. Daha önce Millî Harekete şüphyle bakan ve kayıtsız kalan vatandaşların büyük bir kısmı, Mebusan Meclisi'nin İstanbul'da toplanmasının uygun olmadığı yönündeki görüş ve tahminleri bir kez daha doğru çıkan Mustafa Kemal'in yanında yer almaya başlamışlardır²⁹.

Mebusan Meclisi'nin kapatılması ve İstanbul'un işgali üzerine, Mustafa Kemal (Atatürk), 17 Mart 1920'de, Kolordu Komutanlıkları ve Valiliklere çektiği telgraflarla, Ankara'da bir meclis toplanması konusundaki fikirlerini öğrenmek istedi. Gayesi, Anadolu halkının tam desteğini sağlamak ve Millî Hareketi yasal (meşrû) bir temele dayandırmaktı. 19 Mart 1920'de, Valilik ve Kolordulara gönderdiği bildirimde; milleti temsil edecek ve yasal (meşrû) otoriteyi kuracak, olağanüstü yetkilere sahip bir meclis için seçimlerin yapılmasını istedi. Dağıtılan Osmanlı Mebusan Meclisi'nden Ankara'ya gelebileceklerin de bu meclise katılabilecekleri duyuruldu. Seçimlerin

²⁹ K. Atatürk, **Nutuk**, A. A. M., s. 270-287.; N. Arsan, **A.S.D, I**, s. 48-54; S. Selek, **a. g. e.**, s. 326-331.; G. Jaeschke, **a. g. e.**, s. 149-153.; Ergun Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri**, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Ankara 1975, s. 25.; Ş. S. Aydemir, **a. g. e.**, s. 219-224.; M. Balcioğlu, **a. g. m.** s. 187-189.; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)**, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s. 47-49.

hemen yapılması ve seçilen milletvekillerinin onbeş gün içinde Ankara'da bulunmaları istendi. Ankara'ya gelebilen Mebusan Meclisi milletvekilleri de T.B.M.M.'ne katıldılar. 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan T.B.M.M. yasama, yürütme ve yargı güçlerini elinde toplayan ve '**Meclis Hükümeti**' sistemini uygulayan bir '**İhtilâl Meclisi**' idi. 24 Nisan'da, Mustafa Kemal'in verdiği bir önerge ile: "*Bu meclisin, 'Millî İrade'yi temsil ettiği, hükümet oluşturmanın gereği ve üstünde bir kuvvet tanımadığı*" açıklandı. Ayrıca; "*Padişah-Halife, baskı ve hakarettten kurtulduğu zaman, durumu meclisin düzenleyeceği kanun esaslarına göre belirlenir*", denilerek, meclisin üstünde bir kuvvet olamayacağı vurgulandı. Temsil Heyeti de, 24 Nisan 1920'de, Mustafa Kemal'in önerisiyle, yetkilerini, üzerinde bir güç olmadığını belirttiği, T.B.M.M.'ne bıraktı. 25 Nisan'da, T.B.M.M. Başkanı seçilen Mustafa Kemal, altı kişilik 'Geçici İcra Heyeti (Geçici Yürütme Kurulu)' oluşturmuş, aynı gün hükümet işlerine el koymuştur. 2 Mayıs 1920 tarihli kanun gereği; 3-4 Mayıs'ta T.B.M.M.'de yapılan seçimlerle, onbir kişilik İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) hükümet işlerini yürütmeye başladı³⁰.

C- İç İsyanların Nedenleri

İşgalci devletler, Padişah ve İstanbul Hükümetleri, Mustafa Kemal (Atatürk)'in faaliyetleri ile Millî Hareketin Anadolu'da her geçen gün daha etkili biçimde gelişmesi karşısında endişe ve korkuya kapılmış, yukarıda belirtilen '**ilk adım**'ı engelleme girişimlerini arttırmış, zaman geçtikçe İstanbul'un işgali ve Şehzadebaşı Karakolu'na verilen kanlı baskında olduğu gibi, sertlik ve şiddete başvurmuşlardı. İşgalci devletler, 17 Şubat-31 Mart 1920 tarihleri arasında İstanbul Hükümeti'ne beş nota vermişlerdi. Londra Konferansı'nda 17 Şubat'ta Berthelot: "*Fransa'nın, Türk Hükümeti'nin, milliyetçilerin mücadelesini durdurmaya mecbur kalacağı düşüncesinde olduğunu*" açıklamıştır. De Robeck 19 Şubat'ta: "*Hükümet'in, sadece millî hareketin istem dışı bir refleksi gibi sayılabileceğini, 'Milne Hattı'na uyulmasını*" yeniden istemiştir. İtilâf temsilcilerinin, 3 Mart 1920'de, Kuva-yı Milliye Cephesi'nin üç kilometre geriye alınması hakkındaki sert notasını reddeden Ali Rıza Paşa Hükümeti istifa etmişti. 16 Mart'ta, Ryan'ın notası, Salih Paşa ve hükümetini güç durumda bırakmıştı. 26 ve 31 Mart'ta, Yüksek Komiserlerin: "*Millî Hareketin resmen red ve mahkûm edilmesi*" isteğine Salih Paşa 29 Mart'ta: "*Bu hareketlerin 'meşrû hakların müdafaaası' olduğu*" cevabını vermişti. Padişah, daha Yunanlılar İzmir'e çıkarma yapmadan önce, halkın direnişine engel olmak amacıyla Anadolu'ya nasihat heyetleri göndererek; dinî, siyasî ve geleneksel yetkilerini düşman tarafı için

³⁰ Atatürk bu hükümeti: "*Böyle bir hükümet, millî hakimiyet temeline dayanan halk hükümetidir. Cumhuriyet'tir*" şeklinde tanımlamıştır. Bk. K. Atatürk, **Nutuk**, A. A. M., s. 288-301.; S. Selek, **a. g. e.**, s. 334-341.; E. Aybars, **a. g. e.**, s. 25, 26.; T. Biryıklioğlu, **a. g. e.**, s. 130, 131.; Ş. S. Aydemir, **a. g. e.**, s. 225-268. M. Balcıoğlu, **a. g. m.** s. 189-192.

kullanmıştı. 20 Eylül 1919'da yayınladığı bir beyannamede: “*Millî Mücadeleyi başlatanlar yüzünden, Avrupa'nın sempatisini kaybettiğimizi, bu hareketin işgallere sebep olduğunu, barış için bu davranışlardan vazgeçilmesini*” bildiriyordu³¹.

İç isyanların nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

a) Uzun savaş yılları ve yenilgilerin halkta yarattığı bıkkınlık, yorgunluk, yokluk ve ümitsizlik.

b) Bunun sonucu asker kaçağı sayısının artması.

c) Millî Mücadele'nin yoksul, yorgun ve ümitsiz halka yüklediği ağır fedakârlık ve halkın bu yükten kaçma eğilimi.

d) Padişah-Halife'ye olan dinî ve geleneksel bağlılığın neden olduğu gerici akımlar.

e) Bu bağlılıktan kişisel çıkar sağlayanların Millî Mücadele'ye karşı kışkırtıcılık yapması.

f) İtilâf ve Hürriyet Partisi'nin, Atatürk ve Kemalist hareket taraftarlarının 'İttihatçı' oldukları ve Bolşeviklik³² getirecekleri propagandasının yarattığı korku.

g) Padişah iradesi olmadan asker toplanması.

h) Buna karşılık; Osmanlı Devleti'nin vergileri affettiği ve askerliği kaldırdığı propagandası ile Millî Mücadele'yi yozlaştırma çalışmaları.

ı) Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kapatılmasını takiben, Ankara'da kurulacak meclis için seçimlere gidilmesi ve T.B.M.M.'nin açılması.

i) Padişah'ın, kadim dost diye nitelediği İngilizler tarafından, İstanbul'un kendi yönetimine bırakılacağı ve geçmişte küçük bir beylik iken nasıl koca bir imparatorluk haline gelindiye; ileride yine büyük bir imparatorluk oluşturacağı hayaliyle, işgal güçlerinin her isteğine başeğme (serfûru) politikası gütmesi.

j) Boğazlar'a egemen olmak isteyen İngilizler'in, Doğu'dan gelebilecek tehditlere karşı Biga, Gönen, Bolu çevresinde, Saray ve İstanbul

³¹ K. Atatürk, *Nutuk*, A. A. M., s.302-308.; G. Jaeschke, *a. g. e.*, s. 152, 153.; E. Aybars, *a. g. e.*, s. 26.; Ş. S. Aydemir, *a. g. e.*, s. 261-284.

³² “İstanbul Hükümeti'ne göre, İttihatçılar, Birinci Dünya Savaşı'na girişin ve yenilginin tek ve en büyük sorumlusu idiler..İttihatçı liderler, özellikle Enver ve Cemal Paşalar cahilane emirler veren Bolşeviklerdir..İstanbul'a göre, Anadolu'da, Teşkilât-ı Milliye adı altında eylemlere girişenler de İttihatçı ve aynı kafada insanlardı..Müttefikler de aynı kanıydılar...”Bk. T. Z. Tunaya, *a. g. e.*, s. 25.

Hükümetiyle, rütbelere verip altınlar dağıtarak, zayıf iradeli kimseleri amaçlarına alet etme, Boğazları elde tutma isteği³³.

k) Bazı il ve ilçelerin ileri gelenleri arasındaki çekememezlik ve uyuşmazlıkların yol açtığı bölgesel olaylar.

l) Çete veya Kuva-yı Milliye olarak da adlandırılan Millî Kuvvetlerin, yiyecek, giyecek, para ve ihtiyaç duydukları diğer maddeleri sağlamanın halka verdiği yük ve bazı yerlerde bu maddelerin halktan zorla alınması³⁴.

m) Bazı Millî Kuvvetler komutanlarının bu ihtiyaç maddelerini toplarken takındığı keyfi ve sert tutum ile Millî Harekete karşı olduğu bildirilen şahısları yargılamadan cezalandırmalarının yarattığı olumsuz hava ve bazı Millî Kuvvetler Komutanlarının düzenli ordu denetimine girmeye karşı çıkarak isyan etmesi³⁵.

n) İşgalci güçler ve özellikle İngilizler tarafından, Anadolu halkının, etnik ve mezhep farklarını ön plâna çıkaran propagandaların yarattığı olumsuzluklar.

o) İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan ve A.B.D.'nin Anadolu'daki örgütlü misyonlarının yardım, teşvik ve kışkırtmaları ile ayaklanan bazı Rumlar ve Ermenilerin Millî Mücadele'yi engelleme faaliyetleri.

D- İç İsyenlar ve Fetvalar Savaşı

a) 1919 Yılında Çıkarılan İç İsyenlar

Millî Hareketin gelişmesini takiben, 1919 yılı ortalarında ilk belirtileri görülen iç isyenlar, 1920'de özellikle T.B.M.M.'nin kurulmasına yakın günlerde kuruluşu önlemek, meclis açıldıktan sonra da işleyişini engellemek ve otoritesini baltalamak amacına yönelmiştir. Bu nedenle, T.B.M.M. Hükümeti kurulduktan sonraki günlerde iç isyenların sayıca giderek arttığı

³³ “...Anzavur harekâtı, Çanakkale Boğazı'nı elde bulundurmak ve istihkâmâtı arkadan temin etmek için İngilizler tarafından ihdâs olunmuştur...Ötedenberi İngilizlerin maimat nazarları (amacı) Bilecik, Bursa havalisiyle Marmara sevhiline hâkim olmak ve bizi oralardan uzaklaştırmaktır...” Bk. **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, Cilt: 1, 21'nci in'ikat, 2'nci, 3'ncü, 4'ncü celseler, 29 Mayıs 1336 (1920), s. 41.; N. Arsan, **A.S.D, I**, s. 71-80 ve 106- 118.

³⁴ “...Düşmanın tahliye ettiği yerlerde hiçbir memur yok...Kuvvei Seyyareye mensup olanlar, yahut...çete tarzında olanlar, böyle hali olan yerlere giriyorlar ve soyuyorlar. Sonra diyorlar ki; siz vaktiyle düşmanla beraber hareket ettiniz., bir de onları öldürüyorlar..” Bk. **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, Cilt: 1, 125'nci in'kat, 3'ncü celse, 29 Aralık 1336 (1920), s. 281.

³⁵ “...Garp Ordusunda bazı kumandanlar, ezcümle Birinci Kuvvei Seyyare bir çok adamları asıyor, kesiyor. Kimisine casus diyor yapıyor, kimisine furâî diyor yapıyor..Bir çok aileleri tehçir ediyor. Yahut hanelerini ihrak ediyor..Bir takım adamları casustur diye idam ediyorlar...İsmet (Garp Ordusu Kumandanı) casuslar İstiklâl Mahkemelerine verilir, diyor. Tevfik Bey...itiraz ediyor...” Bk. **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, Cilt: 1, 125'nci in'kat, 3'ncü celse, 29 Aralık 1336 (1920), s. 280, 281.

görülmektedir. Önce 1919 yılındaki önemli iç isyanlara, nedenlerine ve çıkarıldıkları yerlere bakalım:

1) **Ali Batı İsyanı (11 Mayıs-18 Ağustos 1919):** Diyarbakır taraflarında, İngilizler'in sebep olduğu eşkiyalığı önlemeye ve güvenliği sağlamaya çalışan askerî birlikler, Midyat, Ömerli (Ömerkan), Darülömer taraflarında Ali Batı'nın çıkardığı ayaklanmayı sıkı bir takip sonucu zayıf kadrolu iki alay ve bir süvari bölüğü ile bastırmayı başardılar³⁶.

2) **Şeyh Recep Olayı (20-22 Ekim 1919):** Amasya Görüşmeleri sırasında, İtilâf ve Hürriyet Partisi taraftarı olan Şeyh Recep ve arkadaşları, Amasya'da bulunan Mustafa Kemal (Atatürk) ve Salih Paşa'ya çektikleri ve Padişah'a da ulaştırmaya çalıştıkları telgraflarda, Salih Paşa'yı Sivas'a davet etmiş, gerçekleri kendi ağzından duymak istediklerini bildirmişlerdi. Mustafa Kemal ve Sivas'ta bu telgrafların çekilmesini önleyemeyen Temsil Heyeti çok güç durumda kalmışlardı³⁷.

3) **Adapazarı'na Bağlı Akyazı'da, Değirmendere, Karacabey ve Bursa'daki Olaylar (23-27 Ekim 1919):** Akyazı taraflarında ortaya çıkan Talustan Bey, İstanbul'dan para ve direktifle gelerek süvari olacaklara 30, piyade yazılacaklara 15 lira verileceğini duyuran Bekir Bey ve Sapanca'nın Avşar Köyü'nden Beslân adlı tahsildar, birleşerek topladıkları atlı ve yayalarla Adapazarı'nı basmaya karar vermişlerdi. Bunu öğrenen Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey, İzmit'ten gönderilen bir binbaşı ile topladığı yirmibeş atlıyla, baskıncılara karşı harekete geçti. Lâtife Köyü'nde karşılaşılan isyancılara, hareketlerinin sebebi sorulduğunda; "*Padişah-Halife'nin hayatta ve makamında olup olmadığını öğrenmek için Adapazarı'na telgraf makinesi başına gitmek istedikleri, Mustafa Kemal (Atatürk)'i Padişah yerine koyamayacakları*" cevabını verdiler. Tahir Bey, İzmit Mutasarrıfı'na verdiği bilgide: "*Başibozukların İstanbul'da önemli kimselerle bağlantılı olduğunu, hatta Padişah'ın da bu hareketten haberli bulunduğunu söylediklerini*" bildirmişti. Ayrıca, Bekir'in, topladığı kimselere: "*Bu iş için İstanbul'da bir hafta süre verildiğini, beş gün geçti, iki günümüz kaldı. İşi çabuk bitirelim*" dediği belirtilmekteydi. 23 Ekim'de, İzmit'teki Tümen Komutanı'na, yabancı düşmanlar ile İtilâf ve Hürriyetçiler tarafından gönderildiği anlaşılan Bekir'in bozguncu hareketlerinin önlenmesi

³⁶ E. Aybars, a. g. e., s. 31, 32.; Kenan Esengin, **Millî Mücadele'de İç Ayaklanmalar**, 2. Baskı, Ağrı Yayınları, İstanbul 1975, s. 40-44.; Ş. S. Aydemir, a. g. e., s. 297.'de bu isyanın tarihi 3-15 Haziran 1919 olarak yazılmıştır.

³⁷ Atatürk, bu girişim karşısında: "**Efendiler, biz bütün memleket için doğru yolu göstermek ve halkı aydınlatmakla uğraşıyoruz. Fakat düşmanlarımız da bize karşı, her yerde ve hatta içinde bulunduğumuz Sivas şehrinde bile, alçakça niyetlerini gerçekleştirebilecek aşağılık vasıtalar bulmakta başarılı olabiliyorlar**" demektedir. Bk. K. Atatürk, **Nutuk**, A. A. M., s. 171-176.; K. Karabekir, a.g.e., s. 833-835.; E. Aybars, a. g. e., s. 32.; Selâhattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt: II, M.E.B., İstanbul 1991, s.149-152.

bildirildi. Aynı gün, Mustafa Kemal, Kaymakam Tahir Bey'e, Bekir ve arkadaşlarına karşı süratle ve sert önlemler alınması, gevşek davranılmayarak zararlarının önlenmesi ve sonucun kendisine bildirilmesi emrini verdi. Yine, 23 Ekim'de Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya bir telgraf çekilerek: "*Bekir ve yardımcılarının kimlikleri hakkında elde edilen bilgiler ve yaptıkları işlerle, İstanbul Hükümeti, bu gibi bozguncu eylemlerin önüne geçemediği takdirde, şiddetle karşı çıkılacağı*" bildirildi. İzmit'ten harekete geçen ve olay yerinde takviye edilen millî ve askerî bir birlik, toplanmış olan çok sayıdaki bozguncuyu dağıtmış, Beslân ve kardeşi Hasan Çavuş yakalanmıştı. Asıl elebaşı, subaylıktan atılma Bekir kaçmıştı. İzmit'teki tertipçilerden İngiliz İbrahim ve bazı şahıslar hakkında soruşturma başlatılmıştı. 26 Ekim'de, Mustafa Kemal, Cemal Paşa'ya: "*Bekir'in kaçmayı başardığını, ancak, İstanbul'da yeniden haince girişimlerde bulunabileceğini ve hakkında kovuşturma yapılmasını*" yazdı. 27 Ekim 1919'da ise; Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey, Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafta: "*Emrinde iki subay ve silâhlı kırk şahısla Abaza köylerinde İstanbul Hükümeti adına halkı Millî Mücadele'ye karşı kışkırtan ve çok miktarda para harcayan Bekir hakkında Nezaret'e yazdığı yazının kabul edilmediğini*" bildiriyordu. İdam edilmiş olan Kâzım adlı şahsın kardeşi Hikmet, İstanbul'dan aldığı direktifle Adapazarı çevresinde silâhlı adamlar topladı. Değirmendere'de de parayla adam toplanmaya başlanmıştı. Toplanan bu çetenin Geyve Hükümet Binası'nı basacakları öğrenildi. Karacabey'de de buna benzer gelişmeler belirlendi. Bursa'da, Gümülcineli İsmail, topladığı çetelerle Kuva-yı Milliye'ye karşı harekete başladı. Tutuklu bulunan Askerî Nigeşban Cemiyeti üyelerinin hepsi bir günde hapisten çıkarıldılar³⁸.

4) **Şeyh Eşref İsyanı (26 Ekim-25 Aralık 1919):** Bayburt'un Hart Köyü'nde Eşref adında bir şeyhin, halka şiflik telkinlerinde bulunduğunu duyan Bayburt Müftüsü ve din adamları, sorgulamak amacıyla davet etmek için bir heyet oluşturarak, Hart'a göndermiş ve mahalli hükümet adına şeyhi davet etmişlerdi. Şeyh davete uymayınca, mahalli hükümet elli kişilik bir birlik göndermiş. Buna iyice öfkelenen şeyh, müritleriyle birlikte saldırıya geçerek, birliği silâhları ve cephanesi ile ele geçirmiş, bazı er ve subaylar esir, bazıları da şehit edilmişti. Bunun üzerine; bir taraftan çevredeki bazı birlikler gönderilmekle birlikte, sorunun kan dökülmeksizin anlaşma yoluyla çözüme kavuşturulması gayesiyle, şeyhe din adamları ve yüksek rütbeli subaylardan kurulu bir heyet gönderilerek, hükümete boyun eğmesi için öğütler verilmiş. Böylece geçen onaltı günde en son Erzurum Kadısı Başkanlığı'nda gönderilen heyetin ricasını da kabul etmeyen Şeyh Eşref, bir taraftan bu heyete: "*Hepiniz kâfirsiniz. Kimseyi tanımam ve boyun eğmem.*"

³⁸ K. Atatürk, *Nutuk*, A. A. M., s. 178.; K. Esengin, *a. g. e.*, s. 82-84.; S. Tansel, *a. g. e.*, s. 155.

Savaşacağım. Allah bana, buyruğumu kullarıma duyurmakla görevlisin dedi" şeklinde bir ültimat verirken, bir taraftan da köylere: "*Sahib-i şeriat (şeriatı sahip çıkarak din kurallarını koruyan) ve Mehdi-i Muntazar (Beklenen Mehdi, kıyamet kopmadan Tanrı tarafından insanları doğru yola getireceği bildirilen kimse)* imzalarıyla gönderdiği bildirimlerle aldattığı halkın kendisine katılmasını sağlayarak isyan etmişti. Bayburt'a gelerek 9. Tümenin Komutasını üzerine alan Yarbay Halit Bey, 25 Aralık 1919'da, yeterince kuvvetle Hart'ta bulunan Şeyh Eşref'e karşı harekete geçti. Başına topladığı asilerle ve bazı müritleri ile birlikte, karşı koymaya karar vererek topçu ve piyade birlikleri ile çatışan ve çarpışma sonucunda, kendisine kurşun geçmeyeceğini iddia eden Şeyh Eşref ile oğulları ve bazı müritleri öldürülmüş ve Hart teslim alınmıştır³⁹.

5) I. Ahmet Anzavur Ayaklanması (1 Ekim-25 Kasım 1919):

İstanbul'dan Gönen'e gelen İzmit eski mutasarrıfı ve Emekli Jandarma Binbaşı Anzavur Ahmet'in⁴⁰, Manyas'ta Millî Harekete karşı teşkilât kurmaya çalıştığı öğrenildi. Bölgedeki Çerkez ileri gelenleri devreye sokularak fikrinden vazgeçirmek istenildi. Fakat, Ahmet Anzavur, Gönen, Manyas ve Biga taraflarında kuvvet toplayarak, Kuva-yı Milliye'yi dağıtmak üzere harekete geçti. Bandırma taraflarında haince ve acımasızca hareket eden Ahmet Anzavur'un verdiği zararların önlenmesi ve Karabiga ile Bandırma taraflarına gelen Nigeşban Cemiyeti'ne bağlı bazı subaylar hakkında, Balıkesir'de Kâzım Paşa ile ilgililere bilgi verildi. Kâzım Paşa'ya bir mektup gönderen Ahmet Anzavur: *Sen askersin, kumandansın, kumandanlar vazifelerini bi-taraf olarak yapmalıdır. Bu millî çeteler İttihat ve Terakki eşkiyasıdır. Ben bunları terbiye için geleceğim. Sen hiçbir şeye karışma*" diye yazmıştı. 2 Kasım 1919'da Susurluk'a gelerek dellâl bağıratan ve halkı hükümet binası önüne toplayan ve: "*Artık askerlik kalmadığını, askerlerin evlerine dönmelerini millî teşkilât adına toplanan paraların hesabını soracağını*" söyleyen Ahmet Anzavur'un, bu konuşması üzerine, oradaki nakliye taburu ve topçu erlerden bir kısmı dağılmış, erlerden kendisine katılan kırk-elli kadarı ile Susurluk'tan bir miktar silâh ve hayvan alarak oradan ayrılmıştı. Ahmet Anzavur'un bu isyanı; 61. Tümen Komutanı

³⁹ K. Atatürk, *Nutuk*, A. A. M., s. 236, 237.; K. Karabekir, *a.g.e.*, s. 391-393.; E. Aybars, *a.g.e.*, s. 32.; K. Esengin, *a.g.e.*, s. 28-39.; Ş. S. Aydemir, *a.g.e.*, s. 297.; S. Tansel, *a.g.e.*, s. 161-163.

⁴⁰ "*Anzavur epice zamandanberi İngilizlerin parasile, silâhile, teşvikile ve bittabi İstanbul'da mahiyet ve ahlaklarını arzetmeğe çalıştığım kimselerle müstereken icrayi faaliyet ediyordu. Anzavur yine en büyük düşmanların pişdarı (öncüsü) olmak üzere, malûmu âliniz olduğu gibi...Düşman ve Yunan karşısında bulunan kuvvetlerimizin arkasını tehdit etti ve sağ cenahı ile Yunanlılarla tevhidî (birlikte) harekât etti...Düşmanlarımızı güldürdü.*" Bk. **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, 24 Nisan 1336 (1920)- 21 Şubat 1336 (1920), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Cilt: I, 2'nci in'ikat, 4'ncü celse, 24 Nisan 1336 (1920), Ankara 1985, s. 7.

Albay Kâzım, 56. Tümenden Yarbay Rahmi, Çerkez Ethem Kuvvetleri ve bazı küçük Kuva-yı Milliye müfrezeleri tarafından bastırılmıştır⁴¹.

6) I. ve II. Bozkır İsyanı (27 Ekim-6 Kasım 1919): İstanbul'a kaçan Konya Valisi Cemal Bey'in, kaçmadan önce düzenlediği I. Bozkır İsyanı girişimi, 20. Kolordu ve Niğde'de bulunan 11. Tümenle ve bunların gönderdiği 'Nasihat Heyeti' aracılığıyla önlendi. Kasım 1919 başlarında ikinci defa çıkan isyan, Albay Refet (Bele) tarafından bir piyade ve bir süvari bölüğü kuvvetle bastırıldı⁴².

b) Fetvalar Savaşı

Fetva, dünya işlerinde bir işin veya davranışın din kuralları, yani şeriat açısından doğruluk (olur) veya yanlışlığının (olmaz) din adamları tarafından sözlü olarak ve bilhassa yazılı belgelerle onaylandığı işlemin genel bir tanımıdır. Din adamları arasında, Sadrazamdan sonra gelen devlet yetkilisi olan Şeyhülislam, Şer'iyeye Mahkemeleri'nde Fetva Emni'nin hazırladığı fetvalara 'olur' veya 'olmaz' kaydını düşerek mührünü basar, böylece fetvayı onaylardı⁴³.

2 Nisan 1920'de, işgal kuvvet komutanlarının ilki 26 Mart, ikincisi 31 Mart 1920'de: "*Kuva-yı Milliye hareketinin resmen red ve mahkûm edilmesi*" taleplerine, Salih Paşa'nın 29 Mart'ta: "*Bu hareketlerin meşrû hakların müdafaası olduğu*" cevabını verdiğini belirtmiştik. 1 Nisan'da: "*işgal kuvvetleri tarafından yapılan hukuka aykırı işlemleri*" protesto ederek, görevden ayrılan Salih Paşa ve hükümetinin yerine, 5 Nisan 1920'de, dördüncü kez (5 Nisan-20 Temmuz 1920) ve beşinci kez (21 Temmuz - 21 Ekim 1920) sadrazamlığa atanan Damat Ferit ve hükümetleri, bu göreve yeniden getirilmesinde büyük etkiye sahip İngilizler başta olmak üzere, diğer iç ve dış düşmanlarla, irtica yanlılarına, saldırgan ve yıkıcı düşmanın işgalini kalıcı kılacak karışıklıklara ve kanlı iç savaşlara ortam hazırlayıp, T.B.M.M.'nin toplanmasını önlemek amacıyla Millî Harekete karşı, düşmanla işbirliğine girmiş, Mustafa Kemal (Atatürk)'in ve Kuva-yı Milliyecilerin asi olduklarını bildiren fetvalar çıkarıp, haklarında idam kararları almış, olumsuz propaganda yaparak Millî Mücadele'yi etkisiz hale getirmeye çalışmışlardır. Padişah-Halife'nin de imzasını taşıyan, Şeyhülislam Dürrişâde Abdullah'ın, 5 Nisan 1920 tarihli fetvasında: "*Asi (bagi) olarak tanımlanan Mustafa Kemal (Atatürk) ile Millî Kuvvetler*

⁴¹ K. Atatürk, *Nutuk*, A. A. M., s. 191.; E. Aybars, *a. g. e.*, s. 32.; K. Esengin, *a. g. e.*, s. 65-71; Ş. S. Aydemir, *a. g. e.*, s. 300-302.; S. Selek, *a. g. e.*, s. 352-354.; S. Tansel, *a. g. e.*, s. 155-161.

⁴² K. Atatürk, *Nutuk*, A. A. M., s. 131.; K. Esengin, *a. g. e.*, s. 53-64.; Ş. S. Aydemir, *a. g. e.*, s. 297.; S. Tansel, *a. g. e.*, s. 152-154.

⁴³ "...Her tarafta Yunan menfaatine çıkarılan sahte fetvalar etrafında usata (isyancılar) takım takım birleştiler..." Bk. T.B.M.M. *Gizli Celse Zabıtları*, Cilt: 1, 26'nci in'ikat, 2'nci celse, 3 Temmuz 1336 (1920), s. 53.; Ş. S. Aydemir, *a. g. e.*, s. 285, 286.

(*Kuva-yı Milliye*) mensuplarının, katlinin vacip olduğu” bildirilmekteydi. Millî Kuvvetlerin, Padişah’ın sadık tebasına zulüm ve işkence eden, halkın mallarını çalan, insanları kesen, memleketi nifak ve parçalanmaya sürükleyen, ülkeyi fesada veren eşkiyalar oldukları bildiriliyordu. Bunların katli gerekliydi. Padişah-Halife’ye sadık bütün müslümanlar ve Padişah’ın bütün halkı onlara karşı gelmeliydi. 11 Nisan’da, Padişah Vahdettin’in, Millî Kuvvetleri yok etmekle görevlendirdiği, alaylı bir jandarma subayı olan Ahmet Anzavur’a ‘paşalık’ rütbesi verildi⁴⁴.

Bir başka fetvada; “Halifelik makamına karşı geleceklerin dinden, imandan çıkmış eşkiyalar olacağı, Kur’an hükmünce, öldürülmelerinin mevrû olduğu” belirtiliyordu. Bir diğesinde; “Bütün müslümanların, Sultan Vahdettin etrafında toplanarak bu eşkiya ile çarpışması” isteniyordu. Başka bir fetvada; “Eşkiya ile çarpışmaya sevk edilen askerler, ölmekten öldürmekten çekinir çarpışmaz ve firar ederlerse büyük günah işlemiş, dünyada ve ahirette en büyük cezayı hak etmiş” sayılacakları bildirilmekte idi⁴⁵.

O dönemin şartlarında bu fetvaların Anadolu’ya duyurulması da zordu. Fakat, İngiliz ve Yunan uçakları ile İngiliz torpidoları, İngiliz konsoloslukları, Yunan kuvvetleri, Rum ve Ermeni teşkilâtları hep birlikte, Padişah-Halife’nin, müslümanları birbiri aleyhine kışkırtan ve kırdıran fetvalarını Anadolu halkına ulaştırdılar⁴⁶.

Fetvalar dışında, Millî Hareketi engelleyecek teşkilâtlar kurulmuş, faaliyete geçirilmişlerdi. İslâmı Yüceltme (Tealî İslâm) Cemiyeti, yayınladığı bildirilerde, Yunan ordusunun ‘Hilâfet Ordusu’ olduğunu duyuruyordu. Millî Harekete karşı çıkarılan kuvvet veya birliklere verilen adlar da; Kuva-yı Muhammediye, Kuva-yı Ahmediye (Peygamber orduları), Hilâfet Ordusu gibi, dinine bağlı halkı istismara yönelik şekilde seçilmişti. Bunların giderleri İngilizler tarafından karşılanmaktaydı. İngiliz casusluk teşkilâtına bağlı casus Papaz Frew (Fro) ile Sait Molla’nın, İngiliz Muhipleri Cemiyeti içinde, Dahiliye Vekili Ali Kemal, Damat Ferit ve Padişah’ın desteği ile yaptıkları yıkıcı faaliyetleri de belirtmek gerekir⁴⁷.

İstanbul fetvaları T.B.M.M. açılmadan önce halka duyurulmuş, Millî Hareket, Padişah- Halife’ye karşı bir ‘isyan’ olarak tanıtılmış ve yukarıda da geçen bazı isyanlara yol açmıştı. Meclis’in açılmasına yakın ve açılışını takip eden dönemde, isyanlar arttı, kısa sürede, Ankara’yı çepeçevre sararak, tehlikeli boyutlara ulaştı. 4 Mayıs 1920’de, İstanbul’daki ‘Birinci Örfi

⁴⁴ K. Atatürk, *Nutuk*, A. A. M., s. 302-307.; K. Karabekir, *a.g.e.*, s. 597-599.; G. Jaeschke, *a.g.e.*, s. 153.; E. Aybars, *a.g.e.*, s. 29-31.; Ş. S. Aydemir, *a.g.e.*, s. 283-287.

⁴⁵ Ş. S. Aydemir, *a.g.e.*, s. 287.

⁴⁶ Ş. S. Aydemir, *a.g.e.*, s. 287.

⁴⁷ K. Atatürk, *Nutuk*, A. A. M., s. 201-208.; Ş. S. Aydemir, *a.g.e.*, s. 288.; M. Balcıoğlu, *a.g.m.*, s. 206.

Divanı Harbi'ne sevk edilen, Mustafa Kemal (Atatürk) ve arkadaşları, 11 Mayıs 1920 tarihli, haklarında gıyaben verilen kararlar, resmî rütbe ve nişanlarının alınması ve idam cezasına çarptırıldılar. 13 Mayıs 1920'de, Peyam-ı Sabah gazetesinde yayınlanan ve 24 Mayıs'ta Padişah Vahdettin'in onayladığı bu karar, Damat Ferit'in bir genelgesiyle idarî teşkilâta duyuruldu⁴⁸.

İstanbul Hükümeti'nin bu yıkıcı fetvalarına karşı; Ankara Müftüsü Rifat (Börekçi) Efendi başta olmak üzere, Anadolu'daki Müftülerin hemen hepsi ile bazı din adamları: "*Esarete bulunduğu muhakkak olan Fetva Emni'nin fetvalarına uyulmaması gerekir*" kararını verdiler. İstanbul fetvalarına karşı beş ayrı fetva yayınlandı. Bunların birinde: "*Halife'nin hilâfet ve saltanat makamı olan İstanbul, düşman devletler tarafından fiilen işgal edilir, askerler silâhsızlandırılır ve sebepsiz yere katlolunurlarsa...*" denilerek, karşılaşılan olaylar sıralanıyor: "*Müslümanların bütün güçleriyle hilâfet ve saltanat makamını esareten kurtarması cümleye farz olur mu?*" sorusuna: "*Elcevap: Olur...*" cevabı veriliyordu. Diğer fetvalarda: Millî Mücadele'ye katılanların asi ve şaki (bagi) değil, gazi ve ölenlerin şehit olacakları, Millî Mücadele'ye karşı çıkanların mahkûm edileceği belirtilmekteydi. Bu fetvaları Rifat (Börekçi) Efendi ve yüzelliüç Anadolu Müftüsü imzalamışlardı⁴⁹.

c) 1920-1921 Yılında Çıkarılan İç İsyanlar

Nutuk'ta, Mustafa Kemal (Atatürk)'in⁵⁰: "*Dikkatle üzerinde durulmaya değer bir husustur ki, sekiz ay önce, millet, Heyet-i Temsiliye etrafında toplanarak, Damat Ferit Hükümeti ile ilişki ve haberleşmelerini kesmiş iken, Ali Galip'in teşebbüsü gibi tek tük olaylardan başka, böyle genel bir ayaklanma olmamıştı. Bu seferki yaygın ve genel ayaklanmalar, sekiz ay zarfında memleket içinde çok hazırlık yapıldığını gösteriyordu*" diyerek, dikkat çektiği 1920-1921 yılı iç isyanları şunlardır:

1) **II. Anzavur İsyanı (13 Şubat-16 Nisan 1920)**: Ahmet Anzavur, Balıkesir, Biga taraflarında yeniden faaliyete başladı. 16 Nisan 1920'de, hareket Gönen, Susurluk, Kirmastı, Bandırma taraflarına yayıldı. O günlerde, Ocak 1920'den beri süren isyan nedeniyle, Düzce dolayları da karışıklık içindeydi. Bölgedeki kuvvetlerle önlenmesi mümkün olmayan

⁴⁸ Ş. S. Aydemir, a. g. e., s. 286-292.; T. Bıyıkhoğlu, a. g. e., s. 130-132.

⁴⁹ İstanbul'un fetvası üzerine, Anadolu müftüleri tarafından hazırlanan karşı fetva için bk. **EK-1 a-1 b, Hakimiyet-i Milliye, "Fetva-yı Şerife"**, 5 Mayıs 1336 (1920), s. 1, 2.; "*...Halifeniz nerededir? Halifeniz esir midir?...Esir mi diyeceğiz? İşte ulema ve fuzelâyı kiramımız vardır. Esir olan adam padişah olamaz. Biz ötedenberi diyoruz ki, halife ve padişahımız kuvvet ve kudreti şeriyesini istimalden memnudur. Hainane hareket ediyor...*"Bk. **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, Cilt: I, 72'nci in'ikat, 2'nci celse, 25 Mayıs 1336 (1920), s. 136.; K. Karabekir, a.g.e., s. 600, 601.; Ş. S. Aydemir, a. g. e., s. 289, 290.

⁵⁰ K. Atatürk, **Nutuk**, A. A. M., s. 303.

Anzavur, halka önce Allah, sonra Padişah tarafından gönderildiğini söyleyerek, etrafına çok sayıda eşkiya topladı. 13 Mart 1920'de, Anzavur'un Biga'ya doğru harekete geçmesi üzerine, yeterli kuvvete sahip olmadığı için kuzeye doğru çekilen Akbaş kahramanı Hamdi Bey, Anzavur'a katılmış azılı haydutlardan Gâvur İmam'a bağlı isyancılar tarafından kuşatıldı ve yakalanarak işkencelerle şehit edildi. Aynı gün, yirmiyedi Kuva-yı Milliye eri de şehit edildi. İyice azan Anzavur: "*Kuva-yı Milliye eşkiyalarını temizleyeceği, katılanların idam edileceğini, halkın Kuva-yı Milliye'ye katılmama yemini etmesini, Kuva-yı Muhammediye kuvveti kuracağı ve (halkın) vatan haini Mustafa Kemal'e karşı silâha sarılmasını*" istiyordu. 61. Tümen Komutanı Albay Kâzım (Özalp) Bey, güneyden Yunanlılar, kuzeyden Anzavur isyan kuvvetleri arasında kalmıştı. Çerkez Ethem'e bir mektup yazarak, Anzavur'a karşı harekete geçmesini istedi. Salihli'den Balıkesir'e geldi. O sıralarda, İstanbul Hükümeti, İzmit ve Adapazarı çevresine Hilâfet Ordusu kuvvetlerini sevk etmekteydi. Çerkez Ethem kuvvetleri, 16 Nisan 1920'de, Taşköprü hattında sabahtan akşama kadar süren şiddetli bir çarpışma sonunda Anzavur kuvvetlerini yenerek dağıttılar. Anzavur Ahmet ve adamlarından altısı Bandırma'ya kaçmayı başardılar. Millî Kuvvetler, Çanakkale, Karacabey ve Kirmastı'ya girip asilerden temizlediler. Anzavur'a bağlı Gâvur İmam ve çetesi Gönen'den Balya ve Balıkesir yönünde harekete geçmişti. Anzavur kuvvetlerinin yenilmesi morallerini bozmuştu. Bunlar, Biga'ya kaçmak isterken, Çerkez Ethem'e bağlı kuvvetler tarafından yenildiler, bir kısmı yakalandı, bazıları kaçmayı başardılar. Kaçanlar takip edildiler ve bunların arasındaki Gâvur İmam da yakalandı ve öldürüldü⁵¹.

2) Adapazarı, Bolu, Gerede, Hendek ve I. Düzce İsyanı (13 Nisan-31 Mayıs 1920): Adapazarı çevresindeki isyanlar, 1920 yılı Ocak ayı başından beri gelişmekteydi. İsyân 13 Nisan 1920'de, Düzce'de askerî bir müfreze ve jandarmaya saldırı sonucu ellerindeki silâhların alınması ile başladı. Bir subay şehit edildi, birkaç kişi de yaralandı. Tehlikeli biçimde gelişen isyan, aynı gün Bolu ve Gerede'ye, 19 Nisan'da Beypazarı, 21 Nisan'da Mudurnu, 22 Nisan'da Nallıhan, 25 Nisan'da Mihaliççık taraflarına yayıldı. Kızılcahamam ve Ayaş üzerinden Ankara'yı sıkıntıya sokacak hale gelen bu isyanlar, Ankara içindeki kışkırtıcılara fırsat verir hale geldi. Vakitli vakitsiz, gece gündüz şehir içinde ateş açılıyor korkutucu bir ortam yaratılıyordu. Çankaya Köşkü yakınlarında bile bu şekilde silâhlar atılması, Atatürk'ü de tedirgin etmekteydi. T.B.M.M.'nin açılmasına yakın günlerde başlayan bu sıkıntılı gelişme, Meclis'in açıldığı ilk günlerde de devam etti. 18 Nisan 1920'de, İstanbul Hükümeti, Hilâfet Ordusu olarak ta bilinen Kuva-yı İnzibatiye'nin kuruluş kararnamesini çıkartmıştı. Anzavur bu kez Sakarya'da

⁵¹ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Cilt: I, 8'nci in'ikat, 4'ncü celse, 1 Mayıs 1336 (1920), s. 7.; K. Esengin, a. g. e., s. 72-81.; Ş. S. Aydemir, a. g. e., s. 303-310.

ortaya çıktı. İzmit, Kuva-yı İnzibatiye'nin karargâhı yapılmıştı. 11 Mayıs 1920'de, Aznavur, top ve makineli tüfeklerle donatılmış beşyüz kişilik bir kuvvetle, Adapazarı ve Geyve taraflarında zayıf bir millî müfrezeye saldırdı. Üzerine gönderilen millî müfrezeler ve düzenli ordu birliklerine saldırıları sonucunda 20 Mayıs 1920'de, Geyve Boğazı yakınlarında yenildi ve yine kaçmayı başardı⁵².

Buna karşılık; isyan dalgası şiddetlenerek, Adapazarı, Hendek, Düzce ve Bolu taraflarına yayılmıştı. Düzce dolaylarında, Abaza ve Çerkezlerin oluşturduğu dörtbin kişi, Düzce'yi basarak hapishaneleri boşaltmış, çarpıştıkları süvari müfrezesini yenerek silâhlarını almış, subaylarla, hükümet memurlarını hapsetmişlerdi. Her taraftan asiler üzerine gönderilen kuvvetler arasında Düzce'ye hareket eden 24. Tümen ve Komutanı Yarbay Mahmut Bey de vardı. 25 Nisan'da, Hendek'ten Düzce'ye giderken Mahmut Bey, Kurmay Başkanı Sami Bey ve birkaç subay şehit edildiler. 24. Tümen erleri esir düştüler. Köylerine dönmek şartı ile serbest bırakıldılar. Tümenin bütün tüfekleri, topları alındı, ağırlıkları yağmalandı. Bu arada, İstanbul'dan Adapazarı'na gelen İzmit Mutasarrıfı Çerkez İbrahim, halka Padişah'ın selâmını getirerek, yüzelli lira maaşla topladığı asilerle Adapazarı çevresine hakim olduktan sonra, Geyve Boğazı'ndaki Millî Kuvvetlere karşı saldırıya geçti. Asilerin bu saldırısına karşı, Ali Fuat Paşa Komutası'ndaki kuvvetler Geyve Boğazı yakınlarından Adapazarı'na uzanan kesimde, Refet (Bele) Paşa da Ankara'dan Beypazarı yoluyla Bolu'ya kadar uzanan bölgede harekete geçtiler. Çerkez Ethem kuvvetleri de bu harekâta yer almışlardı. Bu harekât sonucunda asiler ve Hilâfet Ordusu yenilerek isyan bastırıldı⁵³.

3) **Konya İsyanı (2 Ekim-15 Kasım 1920):** Konya Valisi Cemal Bey'in şehri terk etmeden kışkırttığı isyanı destekleyen Konya ileri gelenlerinden Zeynel Abidin ve kardeşleri, Damat Ferit ile haberleşiyorlardı. Zeynel Abidin, Bozkır İsyanı elebaşlarından biri olan Delibaş Mehmet'i de yanına aldı. Gizlice isyan hazırlıkları yaptılar. Ova köylerinde Türkmenlerden, çoğu asker kaçağı olan, beşyüz kadar silâhli toplayan Delibaş Mehmet, Alibey Höyüğü'nden adamlarıyla yola çıkarak, 2 Ekim 1920 akşamı Çumra'yı bastı. Bucak Müdürü'nü tutuklattı ve Konya ile

⁵² K. Atatürk, *Nutuk*, A. A. M., s. 304.; **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, Cilt: I, 8'nci in'ikat, 4'ncü celse, 1 Mayıs 1336 (1920), s. 2-5; Cilt: I, 13'ncü in'ikat, 3'ncü celse, 9 Mayıs 1336 (1920), s. 20, 21 ve Cilt: I, 17'nci in'ikat, 2'nci celse, 17 Mayıs 1336 (1920), s. 31.; N. Arsan, **A.S.D, I**, s. 69, 70.; K. Esengin, **a. g. e.**, s. 109-115.; Ş. S. Aydemir, **a. g. e.**, s. 312, 313.

⁵³ K. Atatürk, *Nutuk*, A. A. M., s. 304-306.; "...Düzce'de silâh patlamasını müteakip Aznavur İstanbul ve İngilizlerle doğrudan doğruya ittisal için hemen garbe ve aynı zamanda Anadolu içine yayılmak için süratle şarka doğru tevessü etti...Bilirsiniz ki İngilizler Eskişehir'de tutunmak istediler muvaffak olamadılar. Sonra Geyve'de tutunmak istediler yine muvaffak olamadılar..." Bk. **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, Cilt: I, 2'nci in'ikat, 4'ncü celse, 1 Mayıs 1336 (1920), s. 4.; N. Arsan, **A.S.D, I**, s. 71-80 ve 106- 118.; Ş. S. Aydemir, **a. g. e.**, s. 312-318.

haberleşme kesildi. Durumu öğrenen Konya Valisi Haydar Bey, Afyon'da bulunan 12. Kolordu Komutanı Albay Fahrettin (Altay)'e bilgi vererek, otuz kadar jandarma eri ile Konya Depo Taburu'ndan toplayabildiği ikiyüz kadar silâhlıya siperler kazdırmış, Alaeddin Tepesi'ne yerleştirmişti. Birkaç kişiyi de Hükümet Binası ile Merkez Komutanlığı'nı korumakla görevlendirmişti. Bu arada, isyan Koçhisar, Karapınar, Karaman, Ilgın⁵⁴, Akşehir, Seydişehir ve Beyşehir taraflarına yayıldı. Çumra'dan yola çıkan Delibaş Mehmet ve asiler, 2-3 Ekim gecesi, jandarma karakollarını basıp, telgraf hatlarını keserek, sabaha karşı Konya'nın güney kesiminden şehre girdiler. İngiliz ajanlarının tavsiyesine uyarak suçluları kendilerine ortak etmek için cezaevini basıp, hapistekileri serbest bıraktılar. Hükümet Binası'nı işgal ederek, karargâh haline getiren Delibaş, yardım gördüğü kimselerden bazılarını Polis Müdürü, Kaymakam, Bucak Müdürü gibi görevlere atadı. Şehirde yer yer sokak çatışmaları devam ediyordu. Alaeddin Tepesi asilerin eline geçti. 8 Ekim 1920'de, isyancılara karşı harekete geçen Albay Refet (Bele), Çumra, Karaman, Bozkır, Seydişehir ve 19 Ekim'de Beyşehir'i asilerden kurtardı. Böylece Ekim 1920 sonlarında isyan bastırıldı. Mersin'de Fransızlar'a sığınarak Adana'ya gönderilen Delibaş, daha sonra Antalya'da yakalanarak hakkında gerekli işlem yapıldı⁵⁵.

4) Yenihan, Yozgat, Boğazlıyan Çorum, Tokat ve Zile İsyancıları (13 Mayıs-27 Ağustos 1920): 14 Mayıs 1920'de, Postacı Nazım ve Çerkez Kara Mustafa, otuz kırk kadar isyancı ile Yenihan'a bağlı Kaman Köyü'nde isyan ettiler. Hareket genişledi. Çamlıbel'de bulunan bir Millî Kuvvetler müfrezesi, 27-28 Mayıs 1920 gecesi, baskın veren asiler tarafından esir alındı. Asilerin bir kısmı da 28 Mayıs 1920'de, Tokat yakınında yürüyüş halindeki bir tabura saldırıp dağıtarak, bir kısmını esir ettiler. Cüret ve cesaretleri artan asiler, 6-7 Haziran 1920 gecesi, Zile'yi işgal edince, Millî Kuvvetler, Zile Kalesi'ne çekilerek kendilerini savundular. Fakat, erzak ve cephanе bitince üç gün sonra teslim oldular. 23-24 Haziran'da Boğazlıyan'a da baskın veren asiler, oradaki Millî Kuvvetleri de dağıttılar. Cemil Cahit Bey Komutası'nda asilere karşı sevk edilen 5. Kafkas Tümeni yanında, Antep Bölgesi'ndeki Kılıç Ali Bey millî müfrezesi ve Erzurum'dan Ankara'ya gelmekte olan Erzurum millî müfrezesi, isyan bölgesi'nde görevlendirildiler. 1920 yılı Temmuz ayı ortasına kadar asilerin takibi ve isyanın bastırılmasıyla uğraşıldı. Bu isyan hareketi İç Anadolu'daki başka fesat yuvalarına cesaret verdi ve harekete geçmelerine yol açtı. Yozgat Mutasarrıfı

⁵⁴ Ilgın'da halka yapılanlar için bk. **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, Cilt: I, 88'nci in'ikat, 2'nci celse, 23 Ekim 1336 (1920), s. 205, 206.

⁵⁵ K. Atatürk, **Nutuk**, A. A. M., s. 308.; **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, Cilt: I, 13'ncü in'ikat, 3'ncü celse, 9 Mayıs 1336 (1920), s. 21. ve Cilt: I, 67'nci in'ikat, 2'nci celse, 18 Eylül 1336 (1920), s. 126, 127 ve Cilt: I, 88'nci in'ikat, 2'nci celse, 23 Teşrinievvel (Ekim) 1336 (1920), s. 198-209, Cilt: I, 89'ncü in'ikat, 1'nci celse, 24 Teşrinievvel (Ekim) 1336 (1920), s. 212-220, 98'nci in'ikat, 3'ncü celse, s. 233.; Damar Arıkoğlu, **Hatıralarım**, İstanbul 1961, s. 448, 449.; K. Esengin, **a. g. e.**, s. 148-179.

Necip, Temsil Heyeti'nin emirlerine karşı çıkararak Padişah yanlısı bir tutum takındığı için, 20 Ekim 1919'da, görevinden alınmıştı. Necip'in Millî Harekete karşı fikirleri, Yozgat İtilâf ve Hürriyet Partisi Başkanı Çapanoğlu Edip ile kardeşi Celal tarafından da destekleniyordu. Aynacı oğulları ve Deli Ömer çetesi de bunlara katılmıştı. Yozgat ve çevresinde büyük nüfuz sahibi olan bu hain düşünceli kimseler, Padişah'a bağlı halktan bazı şahısları yanlarına alarak isyanı kışkırtıcı faaliyetlere giriştiler. Sivas - Yıldızeli, Tokat - Zile ve Yozgat'ta kuşatma hareketleri, 14 Haziran 1920'de, Yozgat'ın isyancılar tarafından ele geçirilmesiyle sonuçlandı. 15-16 Haziran'da, Artova ve Çamlıbel karakolları asilerin baskınına uğradı. Yunan taarruzunun tehlikeli gelişmesi nedeniyle bölgeye kuvvet gönderilemiyordu. Ali Fuat Paşa, isyanı bastırmakla Çerkez Ethem ve kuvvetlerini görevlendirdi. 20 Haziran sabahı Ankara'dan yola çıkan Ethem ve kuvvetleri, 23 Haziran 1920'de, Yozgat'ı isyancılardan temizlediler. 24 Haziran'da, isyancıların toplandığı Çorum-Alaca ele geçirildi. Daha sonra küçük bazı isyan hareketleri olduysa da bunlar kısa sürede bastırıldı⁵⁶.

5) Millî Aşireti İsyanı (1 Haziran-15 Eylül 1920): Millî Aşireti Beyleri'nden Mahmut, İsmail, Halil Bahur ve Abdurrahman, Fransızlarla gizlice anlaştıktan sonra, Siirt'ten Tunceli (Dersim)'ye kadar uzanan bütün aşiretlerin beyleri olmak iddiasıyla, bölgeyi baskı altına aldılar. 1920 yılı Haziran ayı başlarında, Fransızlar Urfa'yı ikinci kez ele geçirmek üzere hareket edince, Millî Aşireti de Siverek'e doğru ilerledi. Bölgede bulunan 5. Tümen, o çevredeki Millî Kuvvetlerle desteklenerek, aşiret kuvvetleri 19 Haziran 1920'de takip altında güneydoğuya düşman bölgesine kaçmaya mecbur edildi. Bir süre düşman bölgesinde hazırlık yapan bu aşiret, 24 Ağustos 1920'de, üç bin kadar atlı, develi ve bin kadar piyade kuvvetiyle düşman bölgesinden çıkarak Viranşehir'e geldi. Aman dileyen asiler, bölgedeki komutanları aldatıp, önlem almaktan geri koydular ve çevrede dağınık durumdaki millî müfrezelere saldırarak yendiler. 26 Ağustos 1920'de, Viranşehir'i işgal ederek, bölgedeki bütün telgraf hatlarını kestiler. Onbeş gün sonra, Siverek, Urfa, Ceylanpınar ve Diyarbakır'dan gönderilen 5. Tümene bağlı birliklerle, Millî Hareket yanlısı aşiret kuvvetleri, asileri yendiler. Yenilen asiler güneydeki çöl bölgesine kaçtılar⁵⁷.

6) Afyonkarahisar Çopur Musa İsyanı (Haziran 1920): Güneyde Millî Aşireti'nin isyanı bastırılmaya çalışılırken, Afyonkarahisar taraflarında Çopur Musa, başına topladığı asilerle, askerleri ordudan kaçmaya ayartıyor, halka askere gitmemeleri yolunda telkinler yapıyordu. 21 Haziran 1920'de

⁵⁶ K. Atatürk, **Nutuk**, A. A. M., s. 306-307.; **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, Cilt: I, 98'nci in'ikat, 3'ncü celse, 15 Teşrinisani (Kasım) 1336 (1920), s. 232-234 ve Cilt: 2, 86'nci in'ikat, 2'nci celse, 4 Ekim 1337 (1921), s. 263, 264.; K. Esengin, **a. g. e.**, s. 132-147.; Ş. S. Aydemir, **a. g. e.**, s. 320-332.

⁵⁷ K. Atatürk, **Nutuk**, A. A. M., s. 307, 308.

Çivril'i basan Çopur Musa, üzerine gönderilen kuvvetlere yenilerek kaçtı ve Yunanlılara sığındı⁵⁸.

7- Koçgiri (Zara) İsyanı (6 Mart, 17 Haziran 1921): Koçgiri Aşireti büyük kısmıyla Koçhisar (Hafik), Zara, Suşehri, Refahiye, Kemah, Kangal ve Ovacık taraflarında yaşamaktaydı. Çoğunlukla Kürtçe ve Türkçe konuşurlardı. Bölge genelde yolsuz ve okulsuzdu. Aşiretin geçim kaynağı hayvancılıktı. Aşiret Başkanı Haydar, Kürt Yüceltme Derneği'ne üye olmuş, İmranlı'da başkanlığını yapmaktaydı. Aşiretin önde gelenlerini de dernek üyesi yapmıştı. Paris Barış Konferansı'nda Ermeni ve Kürt tezlerini savunan, Ermeni Bogos Nubar ile Kürt Şerif Paşa, bağımsız Ermenistan ve Kürdistan kurmak konusunda da anlaşmışlardı. Bunlar cemiyetin İstanbul'daki kurucuları ile mektuplaşıyorlardı. İmranlı'da, Jepin gazetesi sahibi olan Alişan (Alişir), Kürtçülük propagandası ile halkı kışkırtmaya ve isyana teşvik etti. Çevresine topladığı yüzelli kadar çapulcuyla, Ekim 1920'de, Kemah köylerine saldırarak yağmaladı. Millî Kuvvetler başka bölgelerdeki isyancılar ve savaşlarla uğraştığından isyan görüşme yoluyla sona erdirildi. Fakat, Yozgat isyanından kaçarak Koçgiri tarafına gelen Zalim Çavuş, otuz kişilik çetesıyla yağmacılığa başladı. İsyanı bastırmakla görevlendirilen 6. Süvari Alayı, şiddetli kış yüzünden, Şubat 1921'e kadar Zara'dan İmranlı'ya gidemedi. Millî Hareket karşıtı propagandalar hız kazandı. İsyancılar, 6. Alayın bölgeyi terk ederek gitmesini istediler. Ertesi gün İmranlı'ya saldırarak, Alay Komutanı Binbaşı Halis ile, bazı subay ve erleri şehit, bir kısmını da esir ettiler. Bunu takiben, bölgede sıkıyönetim ilân edildi. 5. Kafkas Tümeni Komutanı Cemil Cahit ve Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa'ya bağlı kuvvetler, Haziran 1921 ortalarında, Aşiret reisi Haydar, Alişan ve diğer asi ileri gelenlerini teslim aldılar⁵⁹.

8) Çerkez Ethem İsyanı (Kasım 1920-Ocak 1921): Çerkez Ethem, kardeşleri ve **Kuva-yı Seyyare** adı verilen müfrezeleri, başlangıçta Yunanlılara, Adapazarı, Düzce, Bolu, Yozgat taraflarında ise isyancılarla ve Ahmet Anzavur'un Kuva-yı Muhammediye kuvvetleri ile Hilâfet Ordusu'na karşı hareketlerde büyük yararlıklar göstermişlerdi.

Fakat bu başarıları nedeniyle, zamanla kendilerini herkesten üstün görmeye ve kendi kuvvetleri olan Kuva-yı Seyyare'yi de ordu erleri ve diğer erlerden üstün göstermeye çalıştılar. Yeni kurulmuş olan düzenli ordu disiplinine uymak istemediler. Ordu komutanlarını bilgisiz, yetersiz görüp emirlerini dinlemek istemediler. Kendileriyle yapılan görüşmelerde nasihatlere uymayıp, Mustafa Kemal (Atatürk)'in emirlerine karşı geldiler. Gizli kuvvetler kurup, mevcut bildirmeme yoluna gittiler.

⁵⁸ K. Atatürk, *Nutuk*, A. A. M., s. 308.

⁵⁹ **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, Cilt: 2, 85'nci in'ikat, 1'nci celse, 3 Ekim 1337 (1921), s. 251, 252 ve 86'nci in'ikat, 2'nci celse, 4 Ekim 1337 (1921), s. 266-270.; K. Esengin, *a. g. e.*, s. 180-195.; S. Tansel, *a. g. e.*, Cilt: IV, s. 92-96.

Sonunda isyan eden Çerkez Ethem ve Kuva-yı Seyyare, I. İnönü Savaşı'nda Yunanlılarla birlikte saldırdığı yeni kurulan düzenli ordu tarafından yenilerek dağıtıldı. Çerkez Ethem ve kuvvetinin bir kısmı Yunanlılara sığındılar⁶⁰.

E- Vatana İhanet Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri

a) Vatana İhanet Kanunu⁶¹: İstanbul'un, İngilizler ve diğer karşıt unsurlarla yürüttüğü Millî Hareket karşıtı faaliyetler, yukarıda da belirtildiği gibi, T.B.M.M.'nin açılmasına yakın ve açılmasını takip eden günlerde etkisini giderek arttırmıştı. Askerlikten firar edenler, düşman lehinde propaganda ve casusluk yapan, Padişah adına halkı isyana teşvik eden, isyan ve yağma hareketlerine katılanlar hakkında, Meclis Hükümeti, 29 Nisan 1920'de, 14 maddelik **Vatana İhanet Kanunu**'nu kabul etti. Böylece, bir ihtilâl meclisi olan T.B.M.M. ilk ihtilâl Kanunu'nu çıkarmış oldu⁶².

b) İstiklâl Mahkemeleri: İstiklâl Mahkemelerini ortaya çıkaran asıl süreç, Mondros Mütarekesini takip eden günlerde Anadolu'nun 'fetret devri' günlerini hatırlatacak şekilde içine düştüğü anarşi ve başıboşluk ortamıdır⁶³. Böyle bir ortamda T.B.M.M. açılmış, Vatana İhanet Kanunu çıkarılmıştı. Fakat, geçen dört aylık süre içinde, İstanbul Hükümeti ihanetine son vermemiş, Anadolu'da, zararlı propaganda çalışmaları, casusluk, bozgunculuk, isyan ve yağma olayları ile asker kaçaklarının önü alınmamıştı. En önemli noksanlardan biri de, yürürlükteki kanunların ve bunları uygulayacak mevcut mahkemelerin, bu olağanüstü dönemde ihtiyacı giderebilecek durumda olmaması, Vatana İhanet Kanunu'nu uygulayacak mahkemelerin kurulamamasıydı. Mevcut yargıçlar yetersiz, hukuk mezunu sayısı azdı. Kanundan beklenen sonucun alınabilmesi, mahkemelerin hızlı çalışması ve çabuk karar verip uygulamasına bağlıydı. Sonunda, 11 Eylül 1920'de, **Firariler Hakkında Kanun⁶⁴** kabul edildi. Ekinde İstiklâl

⁶⁰ K. Atatürk, **Nutuk**, A. A. M., s. 341-363.; **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, Cilt: I, 125'nci in'ikat, 3 ve 4'ncü celseler, 29 Kânunuevvel (Aralık) 1336 (1920), s. 273-288, 126'nci, in'ikat, 2 ve 3'ncü celseler ile 30 Kânunuevvel (Aralık) 1336 (1920), s. 290-305.; N. Arsan, **A.S.D, I**, s. 138-153; Geniş bilgi için bk. Cemal Kutay, **Çerkez Ethem Dosyası**, Cilt: 1-2, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1973.; Çerkez Ethem İsyanı'na farklı bir yönden bakış için bk. Doğan Avcıoğlu, **Millî Kurtuluş Tarihi**, İkinci Kitap, İstanbul 1974, s. 555-602.; K. Esengin, **a.g.e.**, s. 225-251.; S. Selek, **a.g.e.**, s. 461-463; S. Tansel, **a.g.e.**, Cilt: IV, s. 5-21.; Nuri Köstüklü, **"Batı Cephesi"**, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, AKTDYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s. 263-267.

⁶¹ **Bk. Ek-2 a, 2 b, 2 c, 2 d.**, **"Hiyaneti Vataniye Kanunu"**, **T.B.M.M. Kavanin Mecmuası**, Devre: I, Cilt: 1, Üçüncü basılış, T.B.M.M. Matbaası, Ankara 25 Mart 1943, s. 2, 3

⁶² E. Aybars, **a.g.e.**, s. 43-53.; A. Turan Alkan, **İstiklâl Mahkemeleri**, Alternatif Üniversite, Ağaç Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 18-21 ve 121.; T. Z. Tunaya, **a.g.e.**, s. 97-99.

⁶³ A. T. Alkan, **a.g.e.**, s. 16-18.; T. Z. Tunaya, **a.g.e.**, s. 97.

⁶⁴ **Bk. Ek-3 a ve 3 b.**, **"Firariler Hakkında Kanun"**, **T.B.M.M. Kavanin Mecmuası**, Devre: I, Cilt: 1, s. 22.; **"Üçyüz kişilik bir asker kafilesini üç gün sonra yüz kişiye iniyor... Bu firariler iki türdür...Bir kısmı kuvvayi milliye firarileri...Diğer kısmı da asker**

Mahkemelerinin kurulması kararı da vardı. 31 Temmuz 1922'de İstiklâl Mahakimi Kanunu kabul edildi. İstiklâl Mahkemeleri Bölgeleri ve üye yargıçlar seçildi. **İstiklâl Mahkemeleri**⁶⁵ I. Dönem ve II. Dönem İstiklâl Mahkemeleri olarak ikiye ayrıldı⁶⁶.

SONUÇ

Atatürk, Samsun'a çıktığı günlerde Anadolu'nun bir çok yeri işgal edilmişti. Zamanla bu işgaller arttı. Savaşın getirdiği sıkıntı ve yokluk halkı bıktırmış, perişan hale getirmişti. Padişah ve İstanbul Hükümetleri, halkın hak ve hukukunu korumak, işgallere mani olmak yerine, İngilizler başta olmak üzere işgal kuvvetleriyle anlaşarak, ülkemizi parçalayan, Türk Milleti'ni esir hatta yok etmek isteyen düşmana karşı, halkı birbiriyle çatıştırmak yoluna gitmiş, yine İngiliz ajanları ve paralarıyla, Hilâfet ve Saltanat'ın makamlarını kullanarak halkı Millî Harekete karşı çıkarmaya çalışmış ve bunu büyük ölçüde başarmışlardı.

Atatürk, Samsun'da attığı ilk adımla yurdu işgalden kurtarmaya ve millî egemenliği sağlamaya çalışırken; asi ilân edildiği fetva, asker kaçakları, halktan bir kısmının maddî çıkarlar, geleneksel nedenler ve çeşitli yollarla aldatılarak iç isyanlara sürüklenmesi ve daha bir çok engelle karşılaşmıştı. T.B.M.M., bu engelleri aşabilmek için Firariler Hakkında Kanun ve Vatana İhanet Kanunu'nu çıkarmış ve İstiklâl Mahkemeleri'ni kurmuştu.

Olağanüstü dönemde kurulan İstiklâl Mahkemeleri'ni, o dönemin siyasî, sosyal, askerî v.b. durumlarını göz önüne alarak değerlendirmek gerekir. Millet'in topyekün büyük bir tehlike içinde bulunduğu böyle bir dönemde, normal hukuk şartlarının uygulanması beklenemezdi. Buna karşılık; İstiklâl Mahkemeleri, aldatılarak iç isyanlara sürüklenen halkı sanılanın aksine şiddetle cezalandırmak yerine, ikna yoluyla kazanmak yoluna gitmiş, çok kan dökülmesini önlemiş, halkın büyük bir kısmının pişmanlık duyarak daha sonra Millî Mücadele'ye katılmasını sağlamıştır.

Millî Mücadele sırasında; Atatürk, Temsil Heyeti, T.B.M.M. ve onların etrafında birleşen büyük Türk Milleti, bu oyunları bozmuş, özgürlük ve bağımsızlığını kazanmayı bilmiştir.

firarileri...Asker firarileri firar edince...köylere iltica edemiyor...eşkiya çetelerini buluyorlar..." Bk. **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, Cilt:1, 28'nci in'ikat, 2'nci celse, 5 Temmuz 1336 (1920), s. 86-88 ve Cilt: I, 98'nci in'ikat, 3'ncü celse, 15 Teşrinisâni (Kasım) 1336 (1920), s. 235.; A. T. Alkan, **a. g. e.**, s. 21, 22 ve 122.; T. Z. Tunaya, **a. g. e.**, s. 97.

⁶⁵ Bk. **Ek-4 a, 4 b, 4 c, 4 d ve 4 e.**, "**İstiklâl Mahakimi Kanunu**", **T.B.M.M. Kavanin Mecmuası**, Devre: I, Cilt: 1, s. 295, 296.; İstiklâl Mahkemelerinin devamı ya da kaldırılması için T.B.M.M.'de yapılan görüşmeler için bk. **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, 17 Mart 1337 (1921)- 25 Şubat 1337 (1922), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Cilt: 2, 144'ncü in'ikat, 2'nci celse, 14 Kânunusâni 1338 (1922), Ankara 1985, s. 613-619.; A. T. Alkan, **a. g. e.**, s. 23-25 ve 124-126.

⁶⁶ A. T. Alkan, **a. g. e.**, s. 35-44.; E. Aybars, **a. g. e.**, s. 60 v.d.

Kaynaklar

- Adamoff, E. E., **Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu'nun Taksimi Plânı**, (Çev.: Hüseyin Rahmi), Belge Yay., İstanbul 1926.
- Alkan, A. Turan, **İstiklâl Mahkemeleri**, Alternatif Üniversite, Ağaç Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 16.
- Arşan, Nimet, **Atatürk'ün Söylev Demeçleri (A.S.D.) I-III**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 5. Baskı, - 1997.
- Atatürk, Kemal **Nutuk 1919-1927**, (Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005.
- Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, (Derleyen: Hulûsi Turgut), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2007.
- Avcıoğlu, Doğan, **Millî Kurtuluş Tarihi**, İkinci Kitap, İstanbul 1974.
- Aybars, Ergun, **İstiklâl Mahkemeleri**, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Ankara 1975.
- Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal**, Yedinci Baskı, 1. Cilt 1881-1919, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979.
- Balcıoğlu, Mustafa **"Direnen Millet-Millî Mücadele: Ya İstiklâl Ya Ölüm"**, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I**, AKTDYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.
- Bıyıklıoğlu, Tefik, **Atatürk Anadolu'da 1919-1921**, 2. Basım, Kent Basımevi, - 1981.
- Esegin, Kenan, **Millî Mücadele'de İç Ayaklanmalar**, 2. Baskı, Ağrı Yayınları, İstanbul 1975.
- Evans, Laurence, **Türkiye'nin Paylaşılması 1914-1924**, (Çev.: Tefik Alanay), 1. Baskı, Milliyet Yay., 1972.
- Gürer, Turgut, Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer Cepheden Meclise Büyük Önder İle 24 Yıl, 3. Baskı, Gürer Yayınları, İstanbul 2007.
- İnönü, İsmet, **Hatıralar**, (Yay. Hazırlayan: Sabahattin Selek), 2. Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2006.
- Jaeschke, Gotthard **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, (Çev.: Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1971.
- Karabekir, Kâzım, **İstiklâl Harbimiz**, İkinci Baskı, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1969.
- Kinross, Lord, **Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, (Çev.: Necdet Sander), 18. Basım, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2006.

- Köstüklü, Nuri, **“Batı Cephesi”**, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, AKTDYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.
- Kutay, Cemal, **Çerkez Ethem Dosyası**, Cilt: 1-2, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1973.
- N. Howard, Harry, **“Paris-San Remo ve Sevr’de Türkiye’yi Yoketme Plânları”**, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, (Çev.: Müge Yıldız), Sayı: 35, İstanbul (Eylül) 1970.
- 80. yıl Atatürk’ün Samsun’a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı’nın Başlatılmasına Dair Belgeler, 1919-1999**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilâli**, 5. Baskı, Örgün Yayınlar, İstanbul 1981.
- Sonyel, R. Salâhi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I**, 1. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.
- Soyak, Hasan Rıza, **Atatürk’ten Hatıralar**, 3. Baskı, Yapı Kredi yayınları, İstanbul 2006.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)**, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.
- **T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları**, 24 Nisan 1336 (1920)- 21 Şubat 1336 (1920), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Cilt: I, 24 Nisan 1336 (1920), Cilt: 2, 17 Mart 1337 (1921)-25 Şubat 1337(8) (1922), Ankara 1985.
- Uçarol, Rifat, **Siyasi Tarih**, Üçüncü Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1985.

EK 2a

تورک
قوانین مجموعہ

(برقی انتخاب دورہ)

۲۳ یان ۱۳۳۶ تاریخ میں ۱۰ اگست ۱۳۳۹ تاریخ میں صدر امتداد ایدن برقی انتخاب دورہ طرفہ تورکہ بروک
ملت مجلسیہ قبول اولیٰ قانونر اہ تسمیری واتحاد اولیٰ قانونر فراوری عتیدر

جلد : ۱

ایکٹی طبع

مہر سز نسہار روسی ملحق حائر دکھدر

۱۳۴۱ - ۱۹۲۰

آفہ

تورک بروک ملت مجلسیہ طبع

EK 2b

- ۲ -

خیانت وطنیه قانونی

(جبره رسمیه ایدئولوژی و ایدئولوژی : ۷ شباط ۱۳۳۷ - نومبرو : ۱)

نومبرو

۲

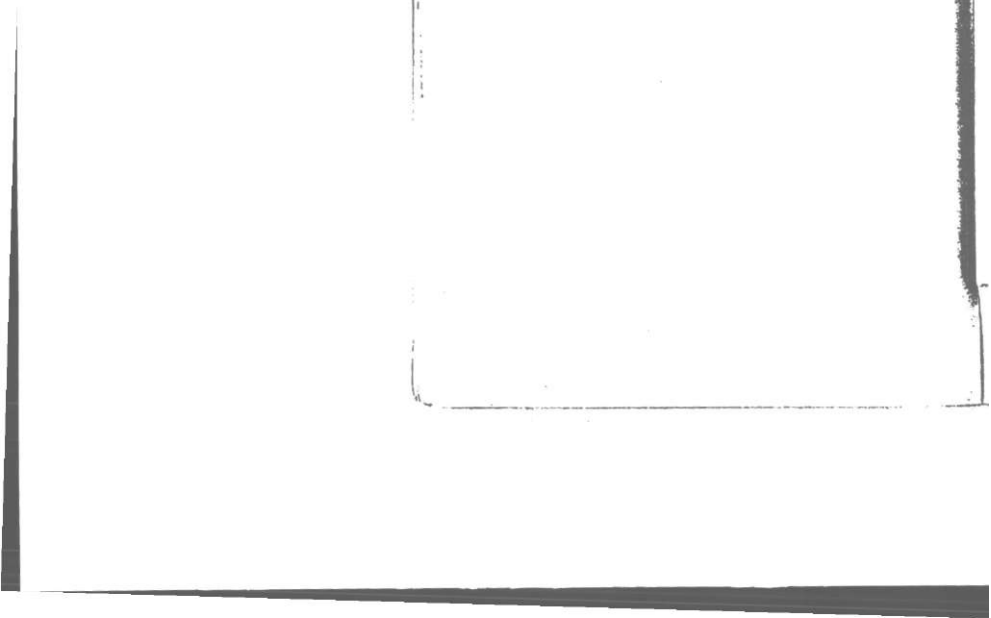
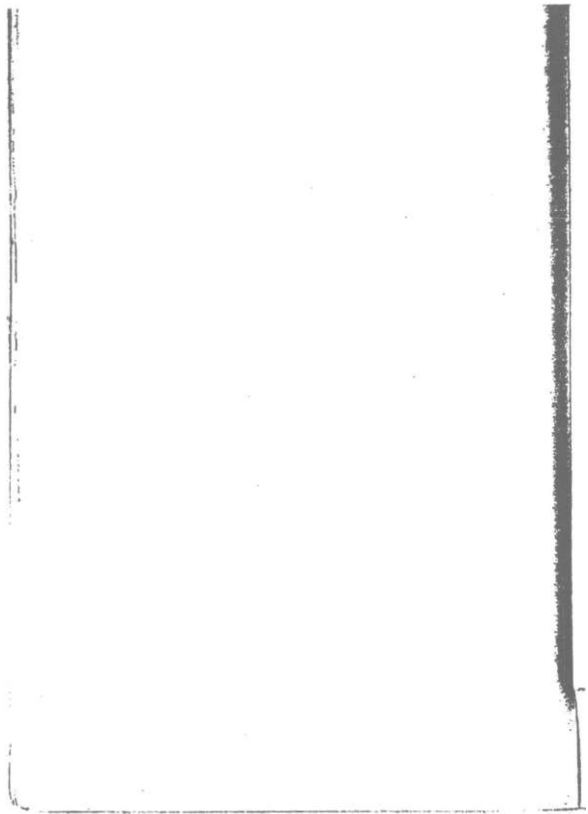
- ماده ۱ — مقام معنای خلافت و ممالک محروسه شاهانه بی بدایه و بندهن تحلیص و تعرضانی دفع مقصدینه معطوف اوله رق تشکل ایدن بویوک ملت مجلسنک مشروعیته عصبانی مضمین قولاً و یا فعلاً و یا تحریراً مخالفت و یا افسادانده بولان کسان، خاش وطن عدولتور .
- ماده ۲ — بالفضل خیانت وطنیه بولونانر صلباً اعدام اولتور . فرعاً ذممدخل اولانلر ايله منتشیرلی قانون جزائک قرق بشنجه و قرق آلتنجه مادهسی موجبجه تجزیه ایدیلورلر .
- ماده ۳ — وعظ و خطاب صورته علماً و یا ازمینه مختلفهده اشخص مختلفه بی سرآ و قولاً خیانت وطنیه جرمنه تحریک و تشویق ایدنلرله اشبو تحریک و تشویق صور و وسائط مختلفه یله تحریراً و ترسیباً ارتکاب ایلینلر موقت کوره که قونورلر . تحریکات و تشویقات سیبله ماده فساد میدانه چیقارسه محرک و مشوقلر اعدام اولتورلر .
- ماده ۴ — خیانت وطنیه وظنونلریک مرجع محاکمه ایقاع جرم ایدیلر محلهده کی بدایت جزا محکمه سیدر . احوال مستعجله و فوق العاده وظنونک در دست ایدلر کی محلی محکمه سی ده اجرای محاکمه و اعطای قراره صلاحیتداردر .
- ماده ۵ — خیانت وطنیه وظنونلریک محاکمه ایقاع بدایت جزا محکمه لرندن و بریله جک غیر موقت توقیف مذکره سی اوزرینه هر حالده موقفاً اجرا ایدیلر .
- ماده ۶ — ضابطه عدلیه مأمورلریک تنظیم ایدلر جکلی تحقیقات ابتدایه اوراقی دائرة استنطاقه تودیع اولتقسزین محاکم ایل بویوک ملکیه مأمورینه اعطا اولتور و اونک طرفندن دخی مدعی عمومیلا واسطه سیله یکریمی درت ساعت طرفنده محکمه یه و بریلر .
- ماده ۷ — خیانت وطنیه وظنونلریه هاند محاکمات ، برسب مجبر اولمادجه اعظمی یکریمی کونده حکمه ربط اولتقددر . بو مدتی بلا سبب مجبر تجاوز ایدنلر محلی ضابطه سی ايله محکمه هیئت قانون جزائک یوز ایلکنجه ماده سی ذیلی موجبجه جرمنک درجه سنه کوره تجزیه ایدیلک اوزره مافوق محکمه سنجه محاکمه ایقاع اعظمی یکریمی کون طرفنده حکمه ربط ایدیلر جکدر .
- ماده ۸ — اشبو قانونه نوقفاً محاکمه کدن صادر اوله جق مقررات نظمی اولوب بویوک ملت مجلسنجه بدالتصدیق عملاننده نفاذ اولتور . تصدیق ایدلر کی قدرده مجلسجه اتخاذ ایدیلر جک قراره توفیق معامله اولتور .
- ماده ۹ — اشبو جرائمک امر محاکمه ایقاع ایچون محکمه لرجه ایسته نیلر شخصه جلب و دعوته حاجت قالمسزین بلا حکم احضار مذکره سی تسطیر قیابور .
- ماده ۱۰ — عصبانه اشتراک ایچین اشخاص حقتده لغرض اسنادانده بولانلر اسناد ایدنلر کی جرمک جزاسیله مجازات اولتورلر .
- ماده ۱۱ — حقارنده نیاباً حکم صادر اولان اشخاص ، در دستلرنده اشبو قانونه نوقفاً یکیدن و وجاهاً محاکمه ایقاع اولتور .

EK 2c

- ۳ -

- ماده ۱۲ - ایشو قانون هر محاکم اداره آمری طرفدن ناحیه و قضا، لوا و ولایات مرکز لری و کوی هیئت اختیار لری مجتماً جاب ایدیلرک انهام و صورت نیلیق منضم هیئت مذکوره انضام لریک اضطرری حاوی صیغ و رقار لری مونیترق اداره مجله لرجه - منظر ایدیلرک برابر قوانینک نشر و اتلاق حقد کی قانونه توفیقاً آریجه نشر معامله سی دخی پایله جقدر .
- ماده ۱۳ - ایشو قانونک اجرای احکامه بویوک ملت مجلی مأموردور .
- ماده ۱۴ - ایشو قانون هر محله تاریخ نیلیغ و اتلانندن قرق - کیز ساعت صوکره مرعی اوله جقدر .
- ۲۹ نیسان ۱۳۳۶ و ۳۰ رجب ۱۳۳۸

مقام	تاریخ	تصویب
بالموم ولایات، مستقل نواز، قول اردولر، استیاف مدعی، عمویلکریجی	۳۰ نیسان ۱۳۳۶	۱۰
مجلس ضبط جردلر ندهکی مذاکرات فهرست:	۱	۶۸۶۷۰:۷۷۲۸۱:۹۲۶۱۰۸:۱۲۰۶۱۲۴:۱۳۴۴
ایشو قانونک علاقه دار اولدی دیگر قانونر:		۶۴۰:۲۱۴۹۶۱۰۱:۱۰۸۶۱۶۰
		۶۱۶۲۸۶۷۰:۲۱۶۶۳۳۴۶۳۲:۴۰۰۶

HİYANET-İ VATANİYE KANUNU

Kanun No: 2 (29 Nisan 1336-1920)

MADDE 1- Makamı muallayı hilafet ve saltanatu ve memaliki mahrusesi şahaneyi yed'i ecanipten lahlis ve taarruzatı def'i maksadına matuf olarak teşekkül eden Büyük Millet Meclisi'nin meşruiyetine isyanı mutazammun kavlen ve ya fiilen veya tahriren muhalefet veya ifsadatta bulunan kesan, haini vatan addolunur.

MADDE 2- Bilfiil hiyaneti vataniyede bulunanlar salben idam olunur. Fer'an zimethal olanlar ile müteşebbisleri kanunu cezanın kırk beşinci ve kırk altıncı maddesi mucibince tecziye edilirler.

MADDE 3- Vaız ve hitabet suretile alenen veya ezminei muntelifede eşhası muhtelifeyi sırren ve kavlen hiyaneti vataniye cürmüne tahrik ve teşvik edenlerle işbu tahrik ve teşviki suver ve vesaiti muhtelif ile tahriren ve tersimen irtikap eyleyenler muvakkat küreğe konurlar. Tahrikat ve teşvikat sebeble maddei fesat meydana çıkarsa muharrık ve müşeyvikler idam olunurlar.

MADDE 4- Hiyaneti vataniye maznunlarının mercii muhakemesi ikai cürüm edilen mahaldeki bi-dayet ceza mahkemesidir. Ahvali müstacele ve fevkaladede maznunun derdest edildiği mahal-mahkemesi de icrayı muhakeme ve itayı karara salahiyyettardır.

(Kanunun tamamı 14 maddedir) *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1, s.4

EK 3a

- ۲۲ -

فراريلر حقتده قانون

(جبریده رسمیه ایله نشر راهمونی : ۲۱ شباط ۱۳۳۷ - نوسرو : ۳)

نوسرو

۲۱

- ماده ۱ - موظف و کوکلی ایله خدمت عسکریه به داخل اولوبده فرار ایدنلر ویا هر نه صورته اولورسه اولسون فراره نیییت ویرنلر و فراری در دست وسوقده نکاسل کوسترنلر و فراریلری اخفا و اعاشه و ایاس ایدنلر حقتده ملکی و عسکری قوانینده موجود احکام و عندالایجاب دیگر کونا مقررات جزاییه مستقل حکم و تنفیذ ایتمک اوزره بوبوک ملت مجلسی اعضا لرندن مرکب (استقلال محکمه لری) تشکیل اولونمشدر .
- ماده ۲ - بو محکمه لر اعضاستک عددی (اوچ) اولوب بوبوک ملت مجلستک اکثریت آراسیه انتخاب و ایچلرندن بریسی کندیلری طرفدن رئیس عد اولنور .
- ماده ۳ - انبو محکمه لریک عددی و منطقه لری هیئت و کیله نیک تکلیفی اوزرینه بوبوک ملت مجلسی تعیین ایدر .
- ماده ۴ - استقلال محکمه لرنیک قرارلری قطعی اولوب اتقازینه بالمعوم قوای مسلحه و غیر مسلحه دولت مأموردر .
- ماده ۵ - استقلال محکمه لرنیک اوامر و مقرراتی اتقاز ایتمه یئر ویا اتقازده قائل کوسترنلر اشبو محکمه لر طرفدن تحت محاکمه یه آتور .
- ماده ۶ - هر استقلال محکمه سی کتبه و مستخدمین معاشانی شهری بوز ایرانی کیمیه جکدر .
- ماده ۷ - هر استقلال محکمه سی وظیفه یه مبادری آئنده فراری و قایا افرادنیک بر مدت معینه ظرفده اجابتی تأمیناً هر درلو وسائط تبلییه به مراجعت ایدر .
- ماده ۸ - اشبو قانون تاریخ نشرندن معتبردر .
- ماده ۹ - اشبو قانونک اجراسنه بوبوک ملت مجلسی مأموردر .

۱۱ ایلول ۱۳۳۶ و ۲۸ ذی الحجه ۱۳۳۸

فراريلر حقتده قانون

مقام	نوسرو	تاریخ	بو بوک ملت مجلسی ریاستندن تبلیی :
هیئت و کیله ریاستنه	۲۲۳	۱۲ ایلول ۱۳۳۶	
صحیفه	۵۱۱	جلد ۲	
۲۲:۲۳:۴۴:۵۵:۶۶:۷۷:۸۸:۹۹:۱۰۰		۴	مجلس ضبط جریده لرنده ی مذاکرات فهرستی :
		۲۶۲۸۴۶۰۰۲۴۹	اشبو قانونک علاوه دار اولدی ی دیگر قانونلر :

EK 3b

— 22 —

Firariler hakkında kanun

(Ceridei Resmîye ile neşir ve ilânı: 21 şubat 1337 - No. 3)

No.
21

BİRİNCİ MADDE — Muvazzaf ve gönü ile hizmeti askeriyeye dahil olupta firar edenler veya her ne suretle olursa olsun firara sebebiyet verenler ve firarı derdest ve sevkinde tekâsül gösterenler ve firarileri ihfa ve işe ve ilbas edenler hakkında mülki ve askerî kavaninde mevcut ahkâm ve indelicap diğer gûna mukarreratı cezaiyyeyi müstakillen hüküm ve tenzif etmek üzere Büyük Millet Meclisi âzalarından mürekkep (İstiklâl mahkemeleri) teşkil olunmuştur.

İKİNCİ MADDE — Bu mahkemeler âzasının adedi (üç) olup Büyük Millet Meclisinin ekseriyeti ârasiyle intihap ve içlerinden birisi kendileri tarafından reis addolunur.

ÜÇÜNCÜ MADDE — İşbu mahkemelerin adedini ve mntakalarını Heyeti Vekilenin teklifi üzerine Büyük Millet Meclisi tâyin eder.

DÖRDÜNCÜ MADDE — İstiklâl mahkemelerinin kararları katî olup infazına bilûmum kuvayi müsellâha ve gayri müsellâhai Devlet memurdur.

BEŞİNCİ MADDE — İstiklâl mahkemelerinin evamir ve mukarreratını infaz etmeyenler veya infazda taallül gösterenler işbu mahkemeler tarafından tahtı muhakemeye alınır.

ALTINCI MADDE — Her istiklâl mahkemesi ketebe ve müstahdemin maaşatı şehri yüz liraya geçmiyecektir.

YEDİNCİ MADDE — Her istiklâl mahkemesi vazifeye mübadereti anında firarı ve bakaya efradının bir müddeti muayyene zarfında icabetini teminen her türlü vesaiti tebliğiyeye müracaat eder.

SEKİZİNCİ MADDE — İşbu kanun tarihi neşirinden muteberdir.

DOKUZUNCU MADDE — İşbu kanunun icrasına Büyük Millet Meclisi memurdur.

11 eylül 1336 ve 28 zilhicce 1338

	Tarih	No.	Makam
Büyük Millet Meclisi Riyasetinden tebliği	12 eylül 1336	233	Heyeti Vekile Riyasetine
Meclis zabıt ceridelerindeki müzakerat fihristi	Cilt	Sayfa	
	4	22:34,42:53,54:57,84:90,96:105	
İşbu kanunun alâkadar olduğu diğer kanunlar		2,28,65,249	

EK 4a

- ۲۹۵ -

استقلال محاکمی قانون

۲۸۹

- ماده ۱ - اجرا و کیلیری هیئتجه کوستره لک لوزم و بو بونک ملت مجلسجه اکثریت مطاقه ابله و بر بله چک قرار اوزرجه ایجاب ایدن محلرده استقلال محکمه لری تشکیل اولنور .
- ماده ۲ - بو محکمه لری بو بونک ملت مجلسنک اکثریت مطلقاً ورأی خفی ابله کندی اعضاسی میاندن منتخب بر دئیس و ایکی اعضا و بر مدعی عمومی دن تشکیل ایدر . آنحق هیئت محکمه به طاری اوله جق تصانک اکیالی تأمیناً ابرجه راعضا ده ا انتخاب اولنور .
- ماده ۳ - استقلال محکمه لری نک وظاھی بر وجه آیدر :
- آ - موظف و کولکی ابله خدمت عسکر به به داخل اولوده فرار ایدنلر و فراره سیبت و بر نلر و فراری کؤدست و سوقده تکامل کوسترنلر و فرار لری بالا اختیار اخفا و اعاشه و الباس ایدنلر حقده جزا قانون نامه سیله عسکر قوا اینده معین جزا لری حکم و اسباب مخفیه و مشده موجود اولدنی قدرده یالکرز بوقدرده کی جزا نه منحصر اولق اوزره تسیب ایدم چکی دیگر کوا مقرراتی اتخاذ ایلک .
- ب - ۲۹ نisan سنه ۱۳۳۶ تاریخی خیانت وطنه قانونک محتوی اولدنی جرائمی .
- ج - دولتک امنیت خارجیجه و داخلی سنی اخلال ایدنلر حقده جزا قانونک برنجی بانک برنجی و ایکنجی فصللرده محرر جزائی .
- د - عسکر و سیاسی جاسوسلق و سوء قصد سیاسی و عسکر غائله لرینه تعرض و تجاوز جرائمی .
- ه - سفر لرلکده ندارک و سافط تقلیه قومیسو نلری نک سوء استعمالات و مسامحاتی حقده عسکر جزا قانونه مذیل ۱۲ شوال ۱۳۳۲ و ۲۱ آغستوس ۱۳۳۰ تاریخی قانون موقنک برنجی ماده سی معدل ۲۸ ربیع الاخر ۱۳۳۲ و ۲ مارت ۱۳۳۱ تاریخی قانونه مصرح جرائمی رؤیت ایلک .
- و - اختلاسده بونک رشوت آلان بالعموم مأمورین ملکیه و عسکر به یی و بر نلر هانکی صفدن اولور و اولسون اشترک و وساطت ایله ییتری .
- س - هود مأموریتدن استفاده ایدر لکلنه ظلم و اشکنجه ده بولنان مأمورین ملکیه و عسکر به یی عا که ایلک .
- ماده ۴ - بو بونک ملت مجلس لری لوزم کوردیکی استقلال محکمه لری ایچون اوجنی ماده ده محرر و طاقدن بر قسمنک استقانه قرار و بره ییلور .
- ماده ۵ - استقلال محکمه لری نک اعدامدن غیر حکم لری قطعی اولوب اتقازینه ، بالعموم قوا ی مسلحه و غیر مسلحه دولت مأمورده اعدام حکم لری بو بونک ملت مجلسجه بالعموم مسائله ترجیحاً ندیق و تصدیق اولدقدن سکره اتقاز اولنور . شوقدر که مستعجل و مستنا حال و زمانده اعدام حکم لری نک دخی مجلسجه تصدیق ایدلک سزین اتقازینه مجلس قرار یله ماذونیت و بر یله ییلور .
- ماده ۶ - استقلال محکمه لری قرار لرینه بو محکمه مدعی عمومی نک حق اعتراضی واردر . مدت اعتراض بوم قهیمک فرداسندن اعتباراً اوچ کوندر و اعتراض واقع بو بونک ملت مجلسجه قطعاً حل اولنور .
- ماده ۷ - استقلال محکمه سی هیئتلری هر آلی ایدر بر انتخاب اولنور و بومدنک ختامدن اول هیئت تماماً

EK 4b

- ۲۹۵ -

استقلال حاکی قانون

تیسرہ
۲۹۹

- مادہ ۱ - اجرا و کیلوری ہیئتہ کو سترہ جک لزوم و بوپوک ملت مجلسہ ا کثرت مطلقہ اہلہ و برہہ جک قرار اوزرہہ ایجاب ایدن مجلسہ استقلال حکمہ لری تشکیل اولنور .
- مادہ ۲ - بو حکمہ لری بوپوک ملت مجلسہ ا کثرت مطلقہ سی و رأی خفی اہلہ کندی اعضا سی میاندن منتخب بر رئیس و ایکی اعضا و برمدعی عمومیدن تشکیل ایدر . آنجق ہیئت حکمہ بہ طاری اولہ جق نقصانک ا کالی تأمیناً ا بریجہ راعضا دہا انتخاب اولنور .
- مادہ ۳ - استقلال حکمہ لری نیک و ظاہی بروجہ آیدر :
- آ - موظف و کوکلی اہلہ خدمت عسکرہ بہ داخل اولوبدہ فرار ایدنلر و فرارہ سببیت و برنلر و فراری در دست و سوقدہ تکامل کوسترنلر و فرار بری بالاختیار اخفا و اعاشہ و الیاس ایدنلر حقندہ جزا قانون نامہ سیلہ عسکری قوانیندہ معین جزائی حکم و اسباب مخففہ و مشدہ موجود اولدینی تقدیردہ بالکمز بوقدرہ دہ کی جرائمہ منحصر اولق اوزرہہ تسیب ایدہ چکی دیگر کوما مقررانی اتخاذ ایلک .
- ب - ۲۹ نیسان سنہ ۱۳۳۶ تاریخی خیانت و طیبہ قانونک محتوی اولدینی جرائمی .
- ج - دولتک امنیت خارجه و داخلہ سی اختلال ایدنلر حقندہ جزا قانونک برنجی بانک برنجی و ایکنجی فصلرندہ محرر جرائمی .
- د - عسکری و سیاسی جاسوسلق و سوء قصد سیاسی و عسکر عالیہ لری نہ تعرض و تجاوز جرائمی .
- ه - سفر رلکدہ ندارک و سائط قلبیہ قومیسونلری نیک سوء استعمالات و مسامحاتی حقندہ عسکری جزا قانونہ مذیل ۱۲ شوال ۱۳۳۲ و ۲۱ آغستوس ۱۳۳۰ تاریخی قانون موقتک برنجی مادہ سی معدل ۲۸ بریسع الاخر ۱۳۳۲ و ۲ مارت ۱۳۳۱ تاریخی قانوندہ مصرح جرائمی رؤیت ایلک .
- و - اختلاسدہ بولنہ رشوت آلان بالعموم مأمورین ملکیکہ و عسکرہ بی و بونترہ ہانکی صنفدن اولورسہ اولسون اشترک و وساطت اہلہ لری .
- س - فوڈ مأموریتدن استفادہ ایدہ دولک خلفہ ظلم و اشکنجہ دہ بولان مأمورین ملکیکہ و عسکرہ بی حکامہ ایلک .
- مادہ ۴ - بوپوک ملت مجلسی لزوم کوردیکی استقلال حکمہ لری ایچون اوجنہی مادہ دہ محرر و ظاہدن بر قسمک استثناسہ قرار و برہ بیلیر .
- مادہ ۵ - استقلال حکمہ لری نیک اعدامدن غیر حکمہ لری قطعی اولوب اغاذینہ ، بالعموم قوای مسلحہ و غیر مسلحہ دولت مأموردر . اعدام حکمہ لری بوپوک ملت مجلسہ بالعموم مسائلہ ترجیحاً تدقیق و تصدیق اولدہ قدن سکرہ انقاد اولنور . شوقدر کہ مستعجل و مستنا حال و زماندہ اعدام حکمہ لری دخی مجلسہ تصدیق ایدلر کسزین اغاذینہ مجلسی قراریلہ مآذونیت و برہ بیلیور .
- مادہ ۶ - استقلال حکمہ لری قرار لری نہ بو حکمہ مدعی عمومینک حق اعتراضی واردر . مدت اعتراض بوم قہیمک فرداسدن اعتباراً اوج کوندر و اعتراض واقع بوپوک ملت مجلسہ قطعاً حل اولنور .
- مادہ ۷ - استقلال حکمہ سی ہیئت لری ہر آلتی آیدہ بر انتخاب اولنور و بومدک ختامندن اول ہیئت تماماً

EK 4c

— ۲۹۶ —

- و یا قسماً مجلس قرار به تبدیل ابدیه بیه چکی کبی اسباب تشکیک زوالیه فعالیت دخی تعطیل اولتور .
- ماده ۸ — مدعی عمومیلر اشبو قانون احکامنه توفیقاً مطلع اوله جقلری جرائم حقتده تعقیبات قانونیده بولتورلر . توفیق و تخلیه قرارلرنده مدعی عمومیلرک مطالعسی آلمادجق توفیق و تخلیه یایله ماز . استقلال محکمیلرینک واسطه مخابره و تبلیغ و تبلی مدعی عمومیلر بدر .
- استقلال محکمیلرینک مقرراتنک افاضی خصوصنده قوه مسلحه و غیر مسلحه به مدعی عمومیلر آمردر .
- ماده ۹ — استقلال محکمیلرینک اوامروه مقرراتی افاض ایتمیلر و یا افاضه نملل کوسترنلر مدعی عمومیلرینک طلب و سوق اوزرنه عین محکمیلر طرفدن تحت محاکمه آلیرلر .
- ماده ۱۰ — استقلال محکمیلر عسکری جزا قانوننک یدنجی فصلنده کی حقوق امیریدن ماعدل حقوق شخصیه حکم ایدمزلر .
- ماده ۱۱ — استقلال محاکمی ایله محاکم سائر آرمنده تخدمت ایدم جک اختلاف مرجع تورکیه بویوک ملت مجلسی عدلیه انجمنجه بالجه اموره تقدیماً حل اولتور .
- ماده ۱۲ — هراستقلال محکمسی کتبه و مستخدمین معاشات اصلیه سی شهری بوز لیرایی کچمه جکدر .
- ماده ۱۳ — هراستقلال محکمسی ایدم بردفه هیئت عمومییه خلاصه حکم و مساعی جدولی کوندرمکه مجبوردر .
- ماده ۱۴ — فراریلر حقتده کی ۱۱ ایلول ۱۳۳۶ تاریخلی قانون ایله استقلال محکمیلر قانوننک برنجی ماده سنه مذیل ۲۶ ایلول ۱۳۳۶ تاریخلی قانون فراریلر حقتده کی ۱۱ ایلول ۱۳۳۶ تاریخلی قانوننک ۲نجی ماده سنه معدل ۶ ربیع الاول ۱۳۳۹ و ۲۸ تشرین ثانی ۱۳۳۶ تاریخلی قانون ملنادر .
- ماده ۱۵ — اشبو قانون تاریخ نسرینک فراداندن اعتباراً سرعیدر .
- ماده ۱۶ — اشبو قانون بویوک ملت مجلسی طرفدن اجرا اولتور .

۳۱ تموز ۱۳۳۸ و ۴ ذی الحججه ۱۳۴۰

مقام	تورود	تاریخ	تاریخ
مجلس ملت مجلسی ریاستندن تبلیغی :	اجرا و کیلری هیئت ریاستنه	۱۲۷۱	۱ آغستوس ۱۳۳۸
مجلس ضبط جریده لرده کی مذاکرات فهرستی :	صفحه	۲۲	۲۲
اشبو قانوننک علاوه دار اولدیغی دیگر قانونلر :		۳۳:۶۷۶۷۸:۱۰۱۶۱-۱۵۱-۸	۲۱۶۲۸۰۶۵۴۳۵

EK 4d

— 295 —

İstiklâl mehakimi kanunu

No.
249

BİRİNCİ MADDE — İcra Vekilleri Heyetince gösterilecek lüzum ve Büyük Millet Meclisince ekseriyeti mutlaka ile verilecek karar üzerine icabeden mahallerde İstiklâl mahkemeleri teşkil olunur.

İKİNCİ MADDE — Bu mahkemeler Büyük Millet Meclisinin ekseriyeti mutlakası ve reyî hafi ile kendi âzası meyanından müntahap bir reis ve iki âza ve bir müddeiumumiden teşekkül eder. Ancak heyeti mahkemeye tari olacak noksanın ikmalini teminen ayrıca bir âza daha intihap olunur.

ÜÇÜNCÜ MADDE — İstiklâl mahkemelerinin vezaifi berveçhi âtidir: _____

A) Muvazzaf ve gönü ile hizmeti askeriyeye dahil olupta firar edenler ve firara sebebiyet verenler ve firari derdest ve sevkinde tekâsül gösterenler ve firarileri bilihtiyar ihfa ve işe ve ilbas edenler hakkında Ceza kanunnamesiyle askerî kavanininde muayyen cezai hüküm ve esbabı muhaffefe ve müşeddede mevcut olduğu takdirde yalnız bu fıkradaki ceraima munhasır olmak üzere tensip edeceği diğer güna mukarreratı ittihaz eylemek;

B) 29 nisan sene 1336 tarihli Hiyaneti vataniye kanununun muhtevi olduğu ceraimi;

C) Devletin emniyeti hariciye ve dahiliyesini ihlâl edenler hakkında Ceza kanununun birinci babının birinci ve ikinci fasullarında muharrer ceraimi;

D) Askerî ve siyasi casusluk ve suikast siyasi ve asker ailelerle taarruz ve tecavüz ceraimi;

H) Seferberlikte tedariki vesaiti nakliye komisyonlarının suiistimalât ve müsamahatı hakkında Askerî ceza kanununa müzeyyel 12 şevval 1332 ve 21 ağustos 1330 tarihli kanunu muvakkatin birinci maddesini muaddil 28 rebiyülâhır 1332 ve 2 mart 1331 tarihli kanunda musarrah ceraimi rüyet etmek;

K) İhtilâsta bulunan, rüşvet alan bilûmum memurini mülkiye ve askeriyeyi ve bunlara hangi sınıftan olursa olsun iştirak ve vesatet eyliyenleri;

S) Nüfuzu memuriyetinden istifade ederek halka zulüm ve işkencede bulunan memurini mülkiye ve askeriyeyi muhakeme etmek.

DÖRDÜNCÜ MADDE — Büyük Millet Meclisi lüzum gördüğü istiklâl mahkemeleri için üçüncü maddede muharrer vezaiften bir kısmının istisnasına karar verebilir.

BEŞİNCİ MADDE — İstiklâl mahkemelerinin idamdan gayri hükümleri kati olup infazına, bilûmum kuvayi müselleha ve gayri müsellehai Devlet memurdur. İdam hükümleri Büyük Millet Meclisince bilûmum mesaile tercihan tetkik ve tasdik olunduktan sonra infaz olunur. Şu kadar ki müstacel ve müstesna hal ve zamanda idam hükümlerinin dahi Meclisçe tasdik edilmeksizin infazına Meclis kararıyla mezuniyet verilebilir.

ALTINCI MADDE — İstiklâl mahkemeleri kararlarına bu mahkeme müddeiumumisinin hakkı itirazı vardır. Müddeti itiraz yevmi tefhimin ferdasından itibaren üç gündür ve itirazı vâkı Büyük Millet Meclisince katiyen hallolunur.

YEDİNCİ MADDE — İstiklâl mahkemesi heyetleri her altı ayda bir intihap olunur ve bu müddetin hitamından evvel heyet tamamen veya kısmen meclis ka-

EK 4e

No. 249

— 296 —

rariyle tebdil edilebileceği gibi esbabı teşkilin zevâliyle faaliyeti dahi tatil olunur.

SEKİZİNCİ MADDE — Müddeiumumiler işbu kanun ahkâmına tevfikân muttali olacakları ceraim hakkında takibati kanuniyede bulunurlar.

Tevkif ve tahliye kararlarında müddeiumumilerin mütalâası alınmadıkça tev-kif ve tahliye yapılamaz. İstiklâl mahkemelerinin vasıtai muhabere ve tebliğ ve tebellüğü müddeiumumileridir.

İstiklâl mahkemelerinin mukarreratının infazı hususunda kuvvei müselleha ve gayri müsellehaya müddeiumumiler âmiridir.

DOKUZUNCU MADDE — İstiklâl mahkemelerinin evamir ve mukarreratını infaz etmeyenler veya infazda taallül gösterenler müddeiumumilerinin talep ve sevki üzerine aynı mahkemeler tarafından tahti muhakemeye alınurlar.

ONUNCU MADDE — İstiklâl mahkemeleri Askerî ceza kanununun yedinci fas-lındaki hukuku emriyeden maada hukuku şahsiyeye hükmedemezler.

ON BİRİNCİ MADDE — İstiklâl mehakimi ile mehakimi sair arasında tahad-düs edecek ihtilâfı merci Türkiye Büyük Millet Meclisi Adliye encümenince bil-cümle umuru takdimen hallolunur.

ON İKİNCİ MADDE — Her istiklâl mahkemesi ketebe ve müstahdemin maa-satı aslıyesi şehri yüz lirayı geçmiyecektir.

ON ÜÇÜNCÜ MADDE — Her istiklâl mahkemesi ayda bir defa Heyeti Umü-miyeye hulâsai hüküm ve mesai cetveli göndermeğe mecburdur.

ON DÖRDÜNCÜ MADDE — Fırariler hakkındaki 11 eylül 1336 tarihli kanun ile İstiklâl mahkemeleri kanununun birinci maddesine müzeyyel 26 eylül 1336 ta-rihli kanun ve fırariler hakkındaki 11 eylül 1336 tarihli kanunun 2 nci maddesini muaddil 6 rebiyülevvel 1339 ve 28 teşrinisani 1336 tarihli kanun mülğadır.

ON BEŞİNCİ MADDE — İşbu kanun tarihi neşrinin ferdasından itibaren mer'iidir.

ON ALTINCI MADDE — İşbu kanun Büyük Millet Meclisi tarafından icra olunur.

31 temmuz 1338 ve 4 zilhicce 1340

	Tarih	No.	Makam
Büyük Millet Meclisi Riyasetinden tebliği :	1 ağustos 1338	1274	İcra Yekûlleri Heyeti Ri-yasetine

	Cilt	Sayfa
Meclis zabıt ceridelerindeki müzakerat fik-risi	22	33:67,78:101,101:108
İşbu kanunun alâkadâr olduğu diğer kanun-lar		21,28,65,335